

България между двете световни войни

БЗНС се обявява срещу всички стари партии, но и против левите. Много бързо са приети 200 нови закона. Една от главните реформи на БЗНС е Закона за трудовата повинност. Той регламентира обществения труд. Държавата няма пари за благоустройство. За това хващат населението да строи и помага на държавата. Още в края на 1920-1921 е проведена първата временна повинност на граждани и селяни. Съгласението смята, че това е скрита военна повинност. За това то налага откупуване. Тази реформа оцелява и след Стамболийски (Трудови войски). Въведена е аграрна реформа – държавата прибира пустеещите земи. Бежанци идват от всякъде. Създава се Закон за заселване на бежанците. Отпуска му се земя за да не седи със скръстени ръце. Закон за трудово - поземлената собственост от 1921 премахва това. Никой не може да има повече от 300 декара земи и 500 декара гори. Останалото се отчуждава и държавата плаща отнетото. Държавата създава фонд с над 2 милиона декара. Те (?) не са оземлени. Малко от хората имат натурални актове. Закон за отчуждаване на едрата градска собственост за държавна и общинска нужда. БЗНС упорито подкрепя кооперативното движение. Данъчни реформи – данък върху дружеството. Банкерски, застрахователни дружества, които нищо не произвеждат плащат най-висок данък и обратното. Данък върху имотното състояние. Еднократен данък върху капиталите (32%). Прогресивен данък общ доход (2% - 35%). Съдебна реформа. Автоматично е закрит Върховния административен съд. Въвеждат се подвижни милови съдии. За най-ниските дела си има селски съдилища. Просветни реформи. Седемгодишно задължително първоначално образование. Професионално образование. Набляга се на практическите гимназии. Увеличават се кредита за училищните сгради. Идеята на Стамболийски е да се направят гимназии в поголемите градове. Увеличават се таксите за студентите. Откриват се три нови факултета – Лесовъден, Ветеринарен и Богословски. Стамболийски изритва богословите от семинарията и ги изпраща в Рилския манастир. Във Варна е открит икономически университет, а Търново и Свищов свободен университет. Това правителство увеличават субсидиите на БАН и Народния музей. Музикалното училище вече става Музикална академия и Рисувалното училище в Художествена академия. През 1922 г. със закон се въвежда правописна реформа. Опростяват правописа. Това довежда до конфликти с университета (с преподаватели и студенти). Настава Втора университетска криза.

Външна политика:

БЗНС си поставя три важни приоритета: да излезе България от кризата; да се върнат военнопленниците; и да се смекчат клаузите на Ньойския мирен договор. В периода 20 октомври – 21 януари се провежда стодневната обиколка на Стамболийски из Европа. Той се опитва да убеди държавите, че България вече е нова България. Той моли да се намалят задълженията от Ньойския мирен договор. България е приета първо в Обществото на народите (ОН). БЗНС няма подготвени дипломати и кадри, а порготвените отказват да служат на БЗНС. Изпращат се неполитици за посланици. Политиката на БЗНС е сближаване с Полша и Чехия, както и с Белград. Там управляват близки до БЗНС партии и близки до френското управление. Стамболов официално се отказва от Македония, което го скарва с ВМРО. През март 1923 г. е подписана т. нар.

Нишка спогодба. Затягане на граничния режим и недопускане на чети на ВМРО в Сърбия. ВМРО изобщо не са доволни от всичко до тук. Стамболов насочва погледа си към Тракия. Той иска или автономна област или тя да е под протекцията на ОН или под българска. Гърция е във война с кемалистите. Гърция е отслабена. Контакти с Атаатюрк. Неофициални контакти и с СССР. През март 1923 г. – репарационна спогодба: част А 550 милиона – сега и част Б 1700 милиона – по-късно. Съществуват две течения в БЗНС: ляво и дясно. Стамболийски се опитва да балансира. Към десницата спадат: Коста Томов и Марко Турлаков. В левицата е Райко Даскалов. През 1922 се опитват да убият Стамболийски. В десницата се оформя т. нар. „петорка”. Левицата създава „Оранжевата гвардия” и „Комитет за селска диктатура”. Неврокопските и Кюстендилските събития засилват противоречието в БЗНС. През февруари 1923 г. Стамболийски маха десните и левите министри. Така, обаче вкарва много неопитни хора, като Константин Моравиев и Христо Стоянов.

Вътрешна политика:

Първото, което прави БЗНС е министрите от правителството на Васил Радославов да бъдат откарани в Сливенския затвор. Постепенно БЗНС настройва срещу себе си всички политически кръгове. Чиновниците са на много ниски заплати. В София идват хора от селата и БЗНС трябва да ги уреди, иначе рискува да изгуби доверието им. БЗНС има проблем с църквата; с едрите земеделци. Стамболийски налага на църквата да си направи събор и да свали екзарха. Скарва се и с анархистите (Килифарево; Лясковец). В Ямбол дори има сблъсъци. Проблеми с офицерите. През 1919 г. се създава Военния съюз. Основната му задача е да укрие оръжие. Военните не харесват Стамболийски още от преди. Ръководители на Военния съюз са: Иван Вълков, Кимон Георгиев, Дамян Велчев, Никола Рачев. Организация с подобни възгледи се появява през 1921 г. под името Народен сговор. Състои се от около 300 души в цялата страна (непартийна, политическа организация). Начело на НС е Александър Греков. През 1922 г. го убиват и след него идва проф. Александър Цанков. Стамболийски се опитал да арестува участниците във ВМРО. Обвиняват ВМРО в национално предателство. БЗНС създава аналог на ВМРО – „Федералисти”. Те имат за цел да отстранят ВМРО. ВМРО убиват военния министър. Правят опити и да убият Стамболийски. ВМРО прави държава в държавата в Петричкия окръг. Има нещо като гражданска война. През 1922 г. чети на ВМРО временно окупира Неврокоп. Същата година превземат и Кюстендил. Всичко това става с бездействието на военните. Превземането на Кюстендил става по времето на Лозанската конференция. Царят също е против БЗНС. Стамболийски се държи надменно с него, лишил го е от конституционните му права. Царят, обаче не смее да направи нищо. Тогава (1924 г.) Стамболийски заплашва, че ще промени К. През ноември 1920 г. старите партии осъзнават, че по отделно не могат да се справят с БЗНС. За целта НП+ПЛП се обединяват в Обединена народно прогресивна партия (ОНПП). Техния пример следват и ЛП+ЛИП+НЛП(г), които се обединяват в НЛП. На 6 юли 1922 г. ДП+РДП+ОНПП правят конституционна коалиция под името „Конституционен блок”. Свикват и първите избори на 17 септември 1922 г. в Търново. Стамболийски организира същия ден цвеклопроизводителите. Идват с цепеници и нападат събора. През октомври 1922 г. се провежда референдум за съдене на правителствата на Гешов и Данев, и на Костурков и БЗНС и БКП действат заедно. Референдума е спечелен и за това тръгват да

съдят хората от правителството на Стефан Данев в Шумен. Известно време БЗНС и БКП действат заедно: за събиране на продоволствия за СССР и във Врангеловия заговор (след революцията в Русия бягат много военни и цивилни; военните са водени от ген. Врангел). През 1922 г. комунистите изфабрикуват, че белогвардейците готвят преврат. БЗНС приемат това с отворени ръце и гвардейците са изхвърлени далеч от градовете или изобщо извън България. Стамболийски така променя К, че да няма начин да бъде свален по нормалния начин. Само военните са способни да свалят БЗНС. В навечерието на преврата Стамболийски отива да си почива с Славовица (8-9 юни). На 9 юни 1923 г. военните извършват преврат. В нощта на преврата се назначава правителство с проф. Александър Цанков (ДП+БРСДП+ОНПП+РД+НЛП). Съставено е правителство на Народния сговор или на Военния съюз. МВ – ген. Иван Вълков; министър на вътрешните работи – ген. Иван Русев; министър на външните работи – полк. Христо Калфов. Военните овладяват цялата администрация. Те, обаче се сблъскват с т.нар. Юнско въстание (Плевен, Шумен, Пазарджик). Стамболийски(?) е предаден от селяните. Закаран е в София и го предават на ВМРО. Те го мъчат и разфасоват до 14 юни, когато умира. Какви са идеите на неговите ученици?: силна държавна власт; против многото партии; за етатизъм (държавата да контролира стопанството). За да постигнат плана си решават поне от части да обединят партиите. Конституционният блок се разпада. През юли 1923 г. се създава „Съюз на демокрацията“ (ДП+РДП). На 2 август ОНПП и Народният сговор се сливат в НС. Тези, които не желаят да се слоят, приятелски са съветвани да се обединят за да не им се случи нещо. На 10 август НС и Съюз за демокрация се сливат в Демократически сговор. Коалицията се свива само до ДС и широки социалисти (ДСг+БРСДП). Остават комунистите. Към 9 юни те демонстрират пълен неутралитет. До август изобщо не ги закачат, докато тогава Москва в Коминтерна критикуват, че БПК не са се възползвали от събитията. По много силен натиск от Москва на 5-7 август 1923 г. се взема решение за въстание. Сключен е съюз между БКП и ВМРО. Властта научава за това решение и правителството взема мерки. На 12 септември има масови арести в цялата страна. На 13 септември въстава Мъглиж. На 18 септември ЦК взема решение въстанието да избухне на 22-23 в цялата страна. Нито един от големите градове не въстава. Ж.п. линиите не са прекъснати. Правят се т.нар. „шпицкоманди“. Въстания има най-масово в северозападна България (Лом, Монтана и др.). На места умишлено се избиват въстаници. В момента, в който виждат, че въстанието угасва, бягат през Югославия през Австрия. На 18 ноември 1923 г. са проведени парламентарни избори. „Конвент“ – реформите на военния съюз. Властта е в техни ръце. Поява на извънредно законодателство. Приет е Закон за защита на държавата (антиконституционно). Върховният съд автоматично забранява БКП. През февруари 1924 г., по нареждане на широките социалисти Димо Казасов си подава оставката. Февруари-март група радикали и група демократи искат да напуснат Сговора. Автоматично се възстановяват ДП+РДП. Във Сговора остават много от демократите и радикалите. Но вече има някаква опозиция. През ноември 1924 г. е първият конгрес на Демократичния сговор. Забелязва се разделение на Цанковистите и чистите Сговористи и бивши Партийци. Пак по заповед на Москва през май 1924 г. на Витошката конференция е решено да се вдигне въоръжена борба. Тогава започва да се изгражда Военна организация, начело с Коста Янков (лявото крило на БЗНС+БКП). На 14 април 1925 г. се прави засада в Арабаконак, където попада и царя по погрешка. На 16 април 1925 г. убиват историка Никола Милев и ген. Константин Георгиев. Целта е да се

премахнат, колкото се може по-важни хора. Заложили са експлозивни под кубетата на Св. Неделя. Загиват 300 души, между които жени, деца и висши военни. Правителството заточва по известни комунисти и БЗНС-ари. Тук се развихря Трета секция на Военното министерство „Поркова команда“ (Бял терор). Тогава изчезва и Гео Милев (по-късно го намират по стъкленото око). Четата на Тодор Грудев (на него е кръстено Грудово в Странджа).

Стопанска и социална политика:

Проф. Александър Цанков в миналото бил социалдемократ. Негови са думите: капитала трябва да работи за обществото, а буржоазията да стане малко по-социалистическа. Закон за трудовите земеделски стопанства (ТЗС). Земята се връща само на тези, които правят образцово стопанство. Земеделските кооперации се увеличават. При Цанков се забелязва как се опитва да насочи десетгодишната традиция да се произвеждат зърнени храни в производство на друго. Иска да вкара повече индустриални култури: тютюн, рапица, лен, люцерна. България за кратко монополизира тютюна, понеже Турция и Гърция са във война. Забранява се на акционерните банки да спекулират с курса на лева. 1923 г. се въвежда монопол на БНБ. Увеличават се запасите от валута. 1924 г. трябва да започнем да плащаме репарациите и то във валута и това удря търговците. През 1924 г. е въведен Закон за забрана вноса на стоки от първа необходимост; Закон за борба със скъпотията. Образува се едно комисарство и то образува цените на стоките в страната. Комисарството е ръководено от офицери и за това скъпотията нараства. Двата закона са премахнати за по-малко от година. След протестите Цанков се опитва да спечели цвеклопроизводителите. В София, Горна Оряховица, Бургас и др. се създава Захарен картел.

Социална дейност:

Цанков увеличава заплатите на чиновниците и офицерите. Намалява двойно бюрокрацията и със спестените пари плаща заплатите на горепосочените. Чиновниците няма къде да живеят. Държавата дава пари за да си построят жилища, но само при условие, че си направят кооперация. През 1924 г. е първият Закон за обществено осигуряване. Обхваща и частните предприятия не само държавните. Работникът и работодателят участват с равни вноски. Родилките имат право на 6 месеца неплатен отпуск. Закон за настаняване на работа и безработица. Налице са първите обезщетения и държавни трудови борси.

Външна политика:

Деветоюнския преврат не е добре приет от Югославия. И на няколко пъти има опасност от нахлуване на югославски войски по границата. На Цанков се налага да декларира, че ще спазва Ньойския договор и Нишката спогодба. Има един случай 1924 г., когато някакъв служител на Югославското посолство е приет. Югославия иска да отдадем чест на югославското знаме. Цанков не успява да се сближи със сърбите, но с Румъния, да. Румъния не харесва БЗНС. През 1924 г. с Гърция е подписан протокол Калфов-Политис.

Гърци избиват българи. В Македония има жандармеристи. Подписва се тристранен протокол под егидата на ОН. През 1925 г. България възстановява дипломатическите отношения с Турция. Подписан е Ангорския договор. С него България се отказва от земите си в Източна Тракия, срещу имотите на турците изселили се от България. През 1925 г. – Петрички инцидент. В Гърция на власт след преврат идва ген. Пангелос. Той иска да насочи вниманието на населението навън и решава това да е България. Гръцката армия достига до Петрич. Срещат ги четите на ВМРО. ОН нарежда на Гърция да се изтегли и да плати обезщетение на населението в България.

Свалянето на Александър Цанков:

Никой отвън не подкрепя Цанков. Той иска заем, но не му дават. В Демократичния сговор няма сцепление и има поне три групировки: 1) Александър Цанков; 2) Андрей Ляпчев; 3) Атанас Буров. В опозиционната група влизат и военните. Царят също е против Цанков. На 3 януари 1926 г. Цанков си подава оставката. Няма коя друга партия да замени сговора.

Протоколът Политис—Калфов от 1924 г.

През септември 1923 г., като се възползва от настъпилото след подписването на Лозанския договор подобрене в българо-гръцките отношения, българският външен министър Христо Калфов прави предложение в Женева за създаване на международна комисия, която да се занимава с въпроса за правата на малцинствата. Гръцкият представител в Обществото на народите Н. Политис, автор на конвенцията за малцинствата, отклонява българското искане. След разгрома на гръцката армия в Мала Азия над 1,5 милиона гръцки бежанци от Турция идват в Гърция. За настаняването им атинското правителство е принудено да сключи бежански заем и същевременно да търси начин за извеждане на преден план в отношенията си с България конвенцията за размяна на население. В стремежа си да облекчат положението си гръцките власти изключват възможността за завръщане на български изселници и прибягват до насилие спрямо българското население в Егейска Македония и Западна Тракия. Целта е техните имоти да бъдат използвани за настаняване на гръцки бежанци.

На 24 юли 1924 г. гръцка военно-полицейска част избива 19 арестувани българи в района на с. Търлис. Секретариатът на Обществото на народите възлага на смесена българо-гръцка комисия да проучи инцидента и представи доклад в Обществото на народите. При тази ситуация, за да си спести неприятните обяснения в Женева, правителството на Софулис нарежда на Н. Политис да заяви, че Гърция е съгласна да приеме искането на България за сключване на договор с Обществото на народите за взаимно покровителстване на малцинствата.

На 29 септември 1924 г. с посредничеството на английския представител в Обществото на народите Гилбърт Мъррей, председател на комисията за покровителстване на малцинствата, Хр. Калфов и Н. Политис си азменят два еднотипни протокола между Гърция и Обществото на народите и България и Обществото на народите, с които София и Атина се задължават да гарантират правата на малцинствата, съответно българското

правителство на гръцкото малцинство в България и гръцкото правителство на българското малцинство в Гърция.

Българското правителство оценява подписването на протокола Политис-Калфов за свой голям дипломатически успех. Смята се, че с него се слага край на изселването на българи от Западна Тракия и Егейска Македония и че протоколът може да послужи като модел за решаване на малцинствените проблеми и с останалите съседни държави.

С подписването на протокола кабинетът на Софулис предотвратява българска акция в Женева по повод търлиската трагедия и си осигурява възможност да иска от Обществото на народите увеличаване на бежанския заем от 6 милиона на 10 милиона лири стерлинги. Освен това се създават и подходящи условия гръцкото правителство да се застъпва пред Обществото на народите за правата на гръцкото население в Южна Албания и Цариград. Към това следва да се прибави и очакването България да повдигне въпроса за положението на българското население в Югославия и предизвика изостряне на българо-югославските отношения и по този начин да се отслаби натискът на Белград върху Гърция за свободната югославска зона в Солун.

През октомври 1924 г. правителството на Софулис е заменено от правителството на Михалакопулос. Въпреки че външният министър от старото правителство Русос остава в състава на новия кабинет, в гръцката позиция по отношение на протокола Политис-Калфов настъпва промяна, обусловена от няколко обстоятелства. Първо, спогодбата е удар за преследваните от Белград цели по отношение на Вардарска Македония и на 17 ноември 1924 г. Югославия денонсира гръцко-сръбския договор от май 1913 г. Второ, след получаването на исканото увеличение на бежанския заем кампанията срещу протокола в Гърция се засилва. През януари 1925 г. Русос е принуден да подаде оставка. На 3 февруари с. г. гръцкият парламент не ратифицира Женевското споразумение. На 14 март отказът на Гърция от протокола Политис-Калфов е включен в дневния ред на Обществото на народите.

Отказът на Гърция да ратифицира протокола Политис-Калфов е последван от влошаване на българо-гръцките отношения. На 11 февруари 1925 г. Гърция отзовава от София своя пълномощен министър Андрей Делмузос. През май с. г. по същия начин постъпва и българското правителство. На мястото на пълномощния министър Живко Добрев за временно управляващ легацията в Атина е назначен Иван Данчев.

ОПИТЪТ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА БАЛКАНСКО ЛОКАРНО (1925-1926)

През първата половина на октомври 1925 г. в швейцарския курорт Локарно се провежда международна конференция с участието на Англия, Франция, Италия, Германия, Белгия, Полша и Чехословакия. На 16-и с. м. конференцията приключва с подписването на Рейнски гаранционен пакт между Германия, Белгия, Франция, Англия и Италия, арбитражни споразумение на Германия с Белгия и Франция, арбитражни договори на Германия с Полша и Чехословакия и споразумение на Франция с Полша и Чехословакия.

По-късно, на 10 септември 1926 г., Германия става постоянен член на Съвета на Обществото на народите.

През декември 1925 г. СССР подписва с Турция договор за неутралитет и ненападение в Париж. Той става модел за сключване впоследствие на аналогични договори с Германия, Литва, Афганистан и Персия. С тях съветското правителство се опитва да наложи в международните отношения принципите за ненападение и неутралитет в противовес на Обществото на народите и Локарнския пакт.

Балканите не остават настрана от развиващите се в Европа процеси. През юни 1925 г. Чембърлейп разглежда създаването на балкански блок като форма за отбрана по отношение на СССР и Германия.

На 20 юли с. г. гръцкият външен министър Рентис предлага да се подпише балкански пакт за арбитраж. В разговор с управляващия българската легация Данчев гръцкият външен министър пояснява, че България е изключена от предлагания пакт, за да не се предизвика подозрение в Белград, но желанието на гръцкото правителство е задължителният арбитраж да се възприеме от всички балкански държави. Югославия се обявява против предлагания от Гърция балкански блок и настоява за отстъпки от гръцка страна по въпроса за железопътната линия Гевгели-Солун.

В края на август 1925 г. гръцкото правителство започва все по-определено да говори за сключване на балкански гаранционен пакт.

Въздействие в полза на Балканското Локарно се упражнява и върху българското правителство. Българското правителство не възприема подсказаната му инициатива. Калфов нарежда на пълномощните министри, ако някой повдигне въпроса за сключването на балкански гаранционен пакт, по никакъв начин да не се ангажират, а да изтъкват, че България е разоръжена и Обществото на народите е поело задължението да защитава националния ѝ интегритет. Относно арбитража българският външен министър нарежда да се изтъква, че България е подписала втория Женевски протокол за задължителния арбитраж.

В началото на ноември 1925 г., като се позовава на рапорта на Чембърлейн до Съвета на Обществото на народите, гръцкият външен министър изпраща до главния секретар на Обществото на народите проект за подписване на „Пакт за сигурност и задължителен арбитраж между балканските държави“. В проекта изрично се подчертава, че Гърция се надява Великите сили да постоянстват за реализирането на този проект.

За българското правителство гръцката инициатива за сключване на Балканско Локарно е „една маневра“ за обезпечаване на Великите сили и общественото мнение в полза на Гърция по българо-гръцкия конфликт.

Правителството на Ал. Цанков възлага надежди за проваляне на гръцката инициатива на Югославия. Според българското правителство Гърция поставя в неловко положение белградското правителство, тъй като обявяването на Югославия против Балканското Локарно неизбежно ще бъде съпроводено с неизгодни подозрения по отношение на Белград. Това дава основание на българската дипломатия да направи извода, че Гърция ще се въздържи да излезе с официално предложение за подписването на Балканско Локарно.

В края на декември 1925 г. гръцкият пълномощен министър в Берлин Канелопулос изтъква, че Гърция ще прокарва тезата си за сключване на балкански пакт по подобие на Локарнския с постоянство.

ВТОРИ СГОВОРИСТКИ КАБИНЕТ (1926-1931)

В началото на януари 1926 г. в България е извършена правителствена промяна. В новото правителство на Демократическия сговор, с премиер А. Ляпчев, външен министър е Ат. Буров.

Гръцко-югославските противоречия за съдбата на славянското население в Егейска Македония и железопътната линия до Солун се оказват непреодолими. Гърция не желае да направи отстъпки на Югославия по тези въпроси, тъй като счита това за накърняване на суверенитета ѝ. Сложни за разрешаване са и висящите въпроси между България и Гърция и България и Югославия. Това обрича на провал инициативата на Англия, подкрепена на Балканите от Гърция, за създаване на Балканско Локарно.

БЕЖАНСКИ ЗАЕМ (ДЕКЕМВРИ 1926)

Според доклад на Международното бюро на труда в Женева от 1913 до края на 1923 г. в България пристигат 211 194 бежанци. Българското правителство определя числеността им на около 220 000 души, а според подробни и достоверни източници техният брой достига до 300 000 души. На 24 септември 1925 г. правителството на Цанков депозира молба в Обществото на народите за отпускане на бежански заем на България.

С идването на Ляпчевото правителство на власт Англия променя позицията си. През февруари-март 1926 г. външният министър Ат. Буров води преговори с английското правителство да подкрепи България за получаването на заем, които приключват успешно.

Българското правителство иска да му бъдат отпуснати най-малко 3 000 000 лири стерлинги - 1 700 000 да се използват за устройване на бежанците с жилища, земя и инвентар, 700 000 за водоснабдяване, отблявяване и пр., а останалата сума за разноски по емисията на заема и допълнителни разходи за бежанците. На 4 май Секретариатът на Обществото на народите съобщава на Миков, че искането за заема е прието. На 10 юни Финансовият комитет внася в Обществото на народите проект за устройване на българските бежанци с международен заем. Според проекта за настаняването на бежанците е достатъчен заем от 2 250 000 лири стерлинги. Българското правителство приема предвидените в проекта условия за получаването на заема.

Югославия, Румъния и Гърция остро се противопоставят на българското искане за международен заем. Те обвиняват България, че не изпълнява репарационните си задължения.

През септември 1926 г. Югославия, Румъния и Гърция декларират, че няма да се противопоставят на отпускането на заема, при условие че средствата се използват за настаняване на бежанци, а не за въоръжаване на четите на ВМРО. Удовлетворено е само искането да не се настаняват бежанци в близост до границите на Югославия, Гърция и Румъния. Решава се бежанците да се устройват във вътрешността на страната, на разстояние най-малко 50 км от границите на България със съседите.

След одобряването на протокола от Съвета на Обществото на народите и българския парламент правителството на Ляпчев започва преговори с европейски и американски банки. На 10 декември 1926 г. са подписани две съглашения с група европейски банки и с група американски банки. Европейската група отпуска 2 400 000 лири стерлинги, а американската 4 500 000 долара. Основната част на заема възлиза общо на 3 326 000 лири стерлинги. Заемът е сключен при 7 % лихва и е платим за 39 години на 6-месечни вноски.

ОТМЯНА НА ВОЕННИЯ КОНТРОЛ ВЪРХУ БЪЛГАРИЯ (ЛЯТОТО НА 1927)

След Първата световна война с мирните договори на победените държави са наложени тежки военни ограничения.

През септември 1926 г. Германия е приета за член на Обществото на народите, а през декември с. г. е премахнат военният контрол върху армията ѝ. По-късно е вдигнат и военният контрол от Унгария. Духът на Локарно не отминава и България. Настъпва промяна в позицията на английския, френския и италианския пълномощен министър в София към искането на България за изтегляне на СЛО. Положителни изменения се забелязват и в позицията на балканските съседи. Югославия и Гърция не възразяват за отмяна на военния контрол върху България. През май ликвидационният орган представя доклад в Париж, в който изрежда неизпълнени от българската страна изисквания по прилагането на военните клаузи на Ньойския договор. Независимо от това Конференцията на посланиците в Париж откликва на молбата на българското правителство. На 31 май 1927 г. Конференцията решава СЛО в България да се закрие. На 14 юни решението официално е съобщено на българското правителство. То има условен характер. СЛО остава в България до 30 юни и ако до тази дата не бъдат изпълнени изискванията, посочени в доклада му, Посланическата конференция си запазва правото да задържи в България експерти от състава на СЛО. Българското правителство незабавно удовлетворява всички претенции на ликвидационния орган. На 9 август председателят на Конференцията на посланиците Бриан съобщава на българския пълномощен министър в Париж, че е взето окончателно решение СЛО да бъде изтеглен от България, но разноските за това да бъдат за българска сметка.

СПОГОДБАТА МОЛЛОВ-КАФАНДАРИС (ДЕКЕМВРИ 1927)

На 27 ноември 1919 г., в деня на подписването на Ньойския договор, по настояване на гръцкото правителство България и Гърция сключват конвенция за доброволна размяна на население. Конвенцията предвижда пълно изплащане на имотите на изселващите се българи от Гърция и гърци от България. На 4 октомври 1920 г. конвенцията за доброволна размяна на население между България и Гърция е ратифицирана.

На 10 август 1920 г. едновременно с подписването на Севърския договор се сключват и два допълнителни договора между главните съюзни сили и Гърция за Западна Тракия и за защита на малцинствата. С втория допълнителен договор Гърция се задължава да осигурява правата на националните малцинства на територията си, да защитава живота и свободата им и да счита всички българи, родени в Гърция, за равноправни гръцки поданици, с изключение на подалите молби в смесената българо-гръцка комисия за изселване. Севърският договор, както и допълнителните към него договори, остават нератифицирани поради разрастването на военния конфликт между Гърция и Турция.

На 24 юли 1923 г. при сключването на Лозанския договор към него се подписва и допълнителен протокол, в който се преповтарят основните пунктове от изработения в Севър договор за малцинствата. През октомври с. г. правителството на Цанков сключва допълнително споразумение с Гърция за прилагането на конвенцията за доброволна размяна на население, разширяващо нейния обсег и по отношение на българското население в Западна Тракия.

През 1921 г. от Гърция в България се изселват 5495 души, а през 1922 г. 6877 души. Скоро става ясно, че е невъзможно незабавно и изцяло да се заплащат имотите на изселващите се българи. През 1922 г. се налага да се разработи нов план за изплащане на имотите. На 8 декември с. г. правителството на Стамболийски се споразумява с гръцкото правителство 10 % от имотите на българските и гръцките изселници да се изплащат в щатски долари, а останалите 90 % с облигации. Планът за плащанията улеснява и двете правителства и особено гръцкото, тъй като гръцките задължения са по-големи. Но скоро и този план става неприложим поради увеличаване на бежанския поток от Гърция към България. След поражението на гръцката армия в Мала Азия (1922) гръцките власти прибегват до насилие и терор с цел предизвикване на насилствено изселване на българите. Наложилото се в Западна Европа гледище, че проблемът с малцинствата е един от главните зародиши за война, кара Англия, Франция и Обществото на народите след доклада на Анкетната комисия по Петричкия инцидент активно да се намесят в решаването на проблема за размяна на население между България и Гърция. През март 1927 г. на сесия на Обществото на народите се поставя въпросът българското и гръцкото правителство да предоставят сведения за начина на изплащане на бежанските имоти. На 3 септември с. г. председателят- на Финансовия комитет при Обществото на народите изработва по доклад на Чембърлейн проект за нова спогодба между България и Гърция за взаимните плащания на недвижимите имоти на бъл-гарските и гръцките изселници. На 7 декември 1927 г. финансовите министри на България и Гърция Моллов и Кафандарис и председателят на смесената българо-гръцка комисия Дж. де Рение подписват спогодбата. Тя се състои от 10 члена. Най-важният от тях е чл. 9, третиращ проблема за плащанията. С него срокът за обезщетяване на облигациите се удължава от 12 на 30 години. Отпада и условието разликите в стойността на имотите в българска полза да се погасяват с първия взет външен заем от гръцка страна. Със спогодбата Моллов-Кафандарис се разрешава разсрочено плащане на тези

суми в продължение на 30 години. Спогодбата анулира и предвиденото в конвенцията от 1919 и плана от 1922 г. имотите на изселниците да се изплащат в щатски долари. Разрешава се това да става с националната валута на държавата кредитор.

Макар да представлява отстъпление в сравнение с конвенцията и плана за плащанията от 1922 г., на 3 април 1928 г. българският парламент одобрява спогодбата Моллов-Кафандарис. Гърция я ратифицира едва на 23 януари 1929 г. след дълъг обществен дебат в пресата и в парламента между опозицията и дошлото на власт през лятото на 1928 г. правителство на Венизелос.

СТАБИЛИЗАЦИОНЕН ЗАЕМ

През септември 1927 г. по повод на обезпокоителни признаци за финансовото състояние на страната правителството на Ляпчев се обръща с молба към Съвета на Обществото на народите България да бъде включена, наред с Австрия, Унгария и Гърция, в стабилизационния план на Финансовия комитет на световната организация. Поради съществуването в него на неприемливи за българското правителство моменти протоколът не е внесен за одобрение в Обществото на народите. В окончателния вариант на плана за стабилизация на България се предвижда: покриване дълга на държавата към БНБ, уравнивяване на бюджета, стабилизация на лева чрез определяне със закон на златното му покритие, възстановяване на свободната валутна търговия и т.н. С плана българското Министерство на финансите се задължава да въведе системата на месечните бюджети, да съкрати разходната част на държавния бюджет, да осъществи данъчна реформа и повиши събираемостта на данъците.

Финансовият комитет отказва да удовлетвори искането на Ляпчевото правителство за отпускане на заем в размер на 15 000 000 лири. Отначало комитетът възнамерява да се предоставят на България 3 000 000 лири. Впоследствие сумата е увеличена на 4 500 000 лири.

На 10 март 1928 г. Съветът на Обществото на народите одобрява изработения от Финансовия комитет протокол за отпускане на стабилизационен заем на България. На 13 април след бурни парламентарни дебати Народното събрание дава съгласие за вземането на заема. На 14 и 18 април 1928 г. земетресение с епицентър Чирпан-Пловдив нанася тежки материални щети на населението и държавата. Българското правителство се обръща към Обществото на народите с молба за увеличаване на заема с цел компенсиране на загубите от земетресението. Финансовият комитет решава да се отпуснат допълнително 500 000 лири стерлинги. На 8 септември 1928 г. за тази цел е одобрен от Съвета на Обществото на народите допълнителен протокол.

През октомври 1928 г. българското правителство започва преговори с банковите групировки. На 19 ноември е подписан договорът за заема. Чисто произведение на стабилизационния заем е 5 005 718 английски лири. Срокът за изплащане е 40 години с начална дата 15 ноември 1929 г. при годишна лихва 8,46 %. През 1928-1929 г., изпълнявайки условията на заема, правителството на Ляпчев уравнивява държавния бюджет и успява да стабилизира държавните финанси.

На 4 май 1929 г. България урежда финансовия си спор с „Дисконто гезелшафт " по 500 000-ния заем от 1914 г. В замяна на това „Дисконто гезелшафт " се задължава да върне на България намиращите се в нейните трезори български съкровища и бонове в размер на 250 000 000 златни лева и 75 000 000 френски франка.

СПОРАЗУМЕНИЯТА С ЮГОСЛАВИЯ (1929-1930)

На 6 октомври 1927 г. дейци на ВМРО убиват в Щип началника на гарнизона ген. Ковачевич. В отговор на този терористичен акт белградското правителство затваря граница-та си с България и въвежда строг режим в пограничните райони. От него най-силно за-сегнати са българските селяни двувластници, имащи имоти на югославска територия.

През 1927 г. Кралството е обхванато от тежка вътрешна криза. На 28 юни 1928 г. полемиката в Скупщината прераства в кървава разправа. Възползвайки се от това, на 6 януари 1929 г. крал Александър I установява диктатура. Партиите са забранени. Общинското самоуправление е ликвидирано. Под контрола на краля минават правителството, армията, външната политика и държавният съд. На 3 октомври с. г. с указ на Александър I КСХС е преименувано в Кралство Югославия.

С цел стабилизиране на международното положение на режима крал Александър I се ориентира към поврат в отношенията със съседите, в това число и с България. На 7 февруари 1929 г. белградското правителство отваря границите си с България и предлага на българското правителство незабавно да се започнат преговори за уреждане на висящите проблеми.

Първа Пиротска конференция - февруари 1929 г.

На 25 февруари 1929 г. в залата на общинския съвет на Пирот е открита конференция на експертно равнище за обсъждане спорните въпроси между България и Югославия. На първото работно заседание югославската делегация предлага следния дневен ред:

1. Окончателно уреждане на двувластническия въпрос.
2. Определяне на режима за преминаване на българо-югославската граница.
3. Създаване на смесена комисия за отстраняване на инцидентите по границата.

Българската делегация приема дневния ред с уговорката, че решаването на въпроса за двувластните имоти е от компетенцията на двете правителства. Целта на югославската делегация е окончателно да ликвидира двувластническия въпрос и по този начин да отнеме възможността да се предявяват териториални претенции от страна на България спрямо Юго-славия. Българските делегати се придържат към следвания външнополитически курс за възвръщане по мирен път на загубените с Ньойския договор български територии.

Югославските представители категорично отхвърлят възможността за откриването на нови пропускателни пунктове по границата. Те предлагат двувластният въпрос да бъде свален от дневния ред на конференцията, тъй като с Нишкото споразумение от 1923 г. е прието принципно решение за ликвидиране на двувластните имоти. Двете делегации остават на позициите си по този въпрос и в крайна сметка се решава да се изработи временен правилник за двувластниците. Подготовката му се възлага на българската страна и се предвижда той да бъде представен на югославското правителство за одобрение.

Конференцията приключва с постигането на споразумения по маловажни въпроси за жп транспорта, за съобщенията и др. Съгласие се постига и за създаване на смесена българо-югославска комисия за разследване на граничните инциденти. По най-съществените проблеми - за двувластните имоти и неутралната зона, българската делегация успява да ус-тои на югославския натиск.

Втора Пиротска конференция - септември 1929 г.

След първата Пиротска конференция кризата в българо-югославските отношения се задълбочава. След дълго отсъствие югославският пълномощен министър Нешич се завръща в София. На 28 юли 1929 г. той връчва нота на българското правителство за подновяване на българо-югославските преговори. Условието е да се приемат югославските искания за двувластните имоти и неутралната зона. Англия и Франция одобряват югославската инициатива и за да не изпадне в изолация, правителството на Ляпчев приема югославското предложение с уговорката, че постигнатите споразумения на първата Пиротска конференция трябва да влязат в сила. На 7 септември 1929 г. югославското правителство заявява, че е съгласно Пиротските споразумения от февруари да бъдат продължени за срок от 3 месеца. Българският външен министър Ат. Буров приема югославското условие. На 23 септември в Пирот българо-югославските преговори са подновени. На втората Пиротска конференция са изработени „Правилник за граничната служба" и „Правилник за полицейските мерки и облекчаването на преминаването на границата ". В сила остава и споразумението, постигнато на първата Пиротска конференция за създаване на българо-югославска комисия за уреждане на граничните инциденти. През октомври 1929 г. правилниците са ратифицирани и от 5 ноември определеният тримесечен срок за окончателно споразумяване започва да тече.

На 15 ноември на базата на постигнатите договорености в София започва делова работа смесена българо-югославска комисия. На 14 февруари 1930 г. в София са подписани „Конвенция за ликвидация на двувластните имоти" и „Споразумение за поддържане на добрия ред и сигурност на границата". С тях българското правителство приема искането на Югославия по двата спорни въпроса. Със споразумението за поддържане на добрия ред и сигурност на границата на постоянната смесена комисия се позволява да действа в обсега на двувластния район, а той обхваща по 10 км пояс от двете страни на границата.

ХАГСКАТА СПОГОДБА ЗА ОТЛАГАНЕ ПЛАЩАНЕТО НА РЕПАРАЦИИТЕ
(ЯНУАРИ 1930)

Загубите на частните лица от Чирпанското земетресение възлизат на 3 532 524 000 лв., а на държавата 1 652 000 000 лв. Природното бедствие заставя Репарационната комисия да отложи изплащането на репарационната вноска от 1 октомври 1928 г. в размер на 5 000 000 златни франка за 1 април 1929 г. След като си осигурява получаването на стабилизационния заем, правителството на Ляпчев се ориентира към една по-смела и твърда политика по отношение на репарациите. Гърция заплашва, че ако се даде на България исканата отсрочка, ще преустанови плащанията по спогодбата Моллов-Кафандарис. Съветът на Обществото на народите, под чийто патронаж е сключена тази спогодба, предупреждава гръцкото правителство, че ако не я ратифицира, ще остане в сила старата спогодба за изселването, която е финансово по-неизгодна за Гърция. България е частично удовлетворена по въпроса за репарационните вноски за 1929 г. Те са намалени с 50 %, т. е. на 2 500 000 златни франка всяка една. По този начин във връзка с Чирпанското земетресение България получава едногодишен мораториум по изплащането на репарациите в размер на 10 000 000 златни франка.

През август 1929 г. на първата Хагска конференция е приет планът „Иънг“. С него предвидените по плана „Дауес“ от 1924 г. плащания на германските репарации са рязко намалени и контролът върху германската икономика премахнат. Конференцията решава да се формира комитет от експерти, който да разгледа и т. нар. източни репарации на Австрия, Унгария и България. За България се изработва таен минимален план, предвиждащ плащанията на репарациите да продължи 36 години при средна годишна вноска 12 500 000 златни франка с лихва 5,5 %.

На 30 септември изпратена от българското правителство делегация връчва експозе, в което настоява пред комитета на основание чл. 122 от Ньойския договор репарациите на България да бъдат отменени. Комитетът категорично отхвърля българското искане.

На втората Хагска конференция (3-30 януари 1930) българският външен министър Буров и финансовият министър Моллов поставят въпроса за мораториум на репарационните плащания въз основа на чл. 122 от Ньойския договор. Председателят на комитета за източните репарации Лушър остро реагира. На 7 януари българската делегация се съгласява на средногодишна вноска от 10 000 000 златни франка.

На 20 януари 1930 г. в Хага е подписана спогодба, с която част от българския репарационен дълг, както и окупационният дълг, се премахват срещу отказ от рекламации, на които България има право, и от огромните вземания по чл. 145 на Ньойския договор от Германия, Австрия и Унгария. Вземанията по спогодбата Моллов-Кафандарис и рекламациите по чл. 141 на Ньойския договор, отнасящи се до придобилите български територии държави, които са задължени да плащат част от предвоенния дълг на България, не са засегнати от спогодбата. Съгласно Хагската спогодба България трябва да продължи да плаща репарации в продължение на 36 години със средногодишна вноска 11 000 000 златни франка с 5,5 % лихва. С чл. 7 на спогодбата България се задължава срещу вдигането на секвестъра (забраната) на българските имоти в Румъния да заплати на румънското правителство 110 000 000 леи. Наред с това се предвижда България да участва в обслужването на отоманския дълг (чл. 8) и

същевременно част от предвоенния дълг да бъде разпределен между Югославия, Румъния и Гърция като държави, придобили български територии.

БЪЛГАРО-ЮГОСЛАВСКИЯТ ПАКТ ЗА НЕНАРУШИМ МИР И ВЕЧНО ПРИЯТЕЛСТВО (24 ЯНУАРИ 1937)

През първата половина на 1936 г. Франция не се ангажира чрез засилен икономически обмен да компенсира загубите на Югославия от ембаргото срещу Италия. Френското правителство отговаря отрицателно и на поставения му от югославското правителство въпрос може ли в случай на италианска агресия да се разчита на военна помощ по суша. При създадената ситуация югославското правителство започва сондажи за политическо сближаване с България. През октомври 1936 г. въпросът за българо-югославския пакт се превръща в основна цел на Стоядинович.

На 3 ноември Стоядинович пристига от Цариград в Пловдив и няколко часа води преговори с цар Борис и Г. Кьосеиванов в двореца Кричим. На 27-и с. м. българският министър-председател и министър на външните работи прави официално предложение на югославското правителство за сключване на пакт за приятелство.

За да подпише пакт с България, Югославия трябва да получи съгласие от страна на съюзниците си от Балканския пакт и Малката антанта - Турция, Гърция, Румъния и Чехословакия. През първата фаза на преговорите усилията на югославското правителство се увенчават с успех в Анкара и Прага. За разлика от Турция и Чехословакия, Гърция и Румъния остро се противопоставят на искането на Югославия да подпише политически договор с България.

На 26 декември 1936 г. Стоядинович е поканен на лов от румънския премиер Татареску и външния министър Антонеску в Решица. Татареску поставя като условие за удовлетворяване на югославското искане Стоядинович да се съгласи на общи маневри на армиите на трите страни, членки на Малката антанта. На 28 и 29 декември на връщане от Женева и Париж Арас успява да убеди гръцкото правителство да даде положителен отговор на югославското правителство.

На 1 януари 1937 г. югославското правителство публикува официално съобщение, в което заявява, че е получило съгласието на всички членове на Балканската антанта и е дало положителен отговор на предложението на българското правителство за подписване на пакт за приятелство.

На 24 януари 1937 г. в Белград Кьосеиванов и Стоядинович подписват пакт, състоящ се от две клаузи: „ Член първи. Ще съществува нерушим мир и искрено и вечно приятелство между Царство България и Кралство Югославия. Член втори. Настоящият договор ще бъде ратифициран и ратификациите ще бъдат разменени във възможно най-кратък срок."

При осъществяването на своя нов външнополитически курс Стоядинович извежда България на преден план по няколко причини:

Първо, осигурява целостта на югославските граници с България, като отлага решаването на спорните въпроси за Македония, Цариград и Босилеград. При това пактът разкрива възможности пред Югославия за осъществяване на претенциите ѝ към Солун. Стоядинович се е споразумял с Кьосеиванов: Солун за Югославия, Дедеагач за България.

Второ, пактът ликвидира евентуалното възраждане на македонската организация и използването ѝ от Италия.

Трето, като се споразумява с България, Стоядинович стабилизира позициите на Югославия по отношение на Италия и Унгария и облекчава задачата си за сключване на приятелски договор с Рим.

Четвърто, той съдейства за изолиране на хърватските лидери в Югославия и за укрепване на управлението на Стоядинович.

При тези очевидни изгоди при подготовката на пакта Стоядинович заявява, че ще сключи договор за приятелство с България дори без съгласието на съюзниците си от Балканския пакт.

В областта на въоръженията българо-югославският пакт оправдава очакванията на нашето правителство. При новите условия правителството на Стоядинович безпрепятствено пропуска през югославска територия закупеното от Германия и другите западни държави оръжие за българската войска.

Българо-югославският пакт осигурява политически кредит на нашето правителство за осъществяване на претенциите му не само на юг, но и на север. При това с него то не се отказва напълно от включените в пределите на Югославия български земи.

Английското правителство се обявява в полза на пакта с намерение да отдели Югославия от френско-съветската система от договори и да засили своето влияние на Балканите и в Източното Средиземноморие. Франция приема българо-югославския пакт с „малко ентузиазъм“, измъчвана от натрапчивата мисъл, че зад действията на българското и югославското правителство стоят Германия и Полша.

По указание на правителството германският печат приветства пакта между Германия както през 1934 г. гледа на българите като на „набедени виновници на Балканите“, а на България като на „второстепенен къс от шахматната политическа дъска“ на Европейския югоизток. Германската дипломация насърчава подписването на пакта, но не участва в подготовката му.

На 11 юли 1936 г. Германия и Италия подписват споразумение по австрийския въпрос, с което се осъществява т. нар. морален аншлус на Австрия. През октомври двете фашистки държави полагат основите на оста Рим-Берлин. Стоядинович успява чрез българо-югославския пакт да укрепи позициите си спрямо Италия.

Българо-югославският пакт е събитие, което привлича вниманието и на СССР. Москва получава предварителна информация, която представя българо-югославския пакт като „бойна машина, монтирана от Германия на Балканите“.

Гръцките, турските и румънските представители не получават ясен отговор от югославска страна на повдигнатия от Метаксас въпрос за колективната защита на

вътрешно-балканските граници. Стоядинович отказва да даде исканите от Метаксас и Антонеску гаранции, че в случай на българско нападение Югославия няма да се чувства задължена да запази „нерушим мир с България“. Наред с това Стоядинович уверява представителите на Гърция и Румъния, че България е готова да сключи подобни пактове с тях след уреждане на „висящите въпроси“. На съвещанието на Постоянния съвет на Балканския пакт Стоядинович дава да се разбере, че няма намерение да жертва българо-югославския пакт.

В началото на август 1937 г. в условията на непрекъснато укрепване на турско-гръцкия съюз Метаксас води разговори със Стоядинович на остров Корфу по въпроса за България. По време на посещението на Метаксас в Анкара (20 октомври 1937) Гърция и Турция сключват военна конвенция с пояснителен протокол към нея - със срок на действие шест години. С конвенцията двете страни конкретизират съюза си в случай на италианска агресия и избухване война на Балканите. Двете страни се задължават взаимно да си разменят разузнавателни сведения за вътрешното положение и военните приготовления на България.

Няколко дни след отпътуването на Метаксас в Анкара пристига за участие в националния празник на Турция румънският министър-председател Татареску. За разлика от посещението на Метаксас, което преминава под знака на задълбочаване на двустранното турско-гръцко приятелство, визитата на Татареску не излиза извън рамките на сътрудничеството в Балканския пакт.

Българо-югославският пакт не предизвиква разпадане на Балканската антанта, но я отслабва политически и военно. С неговата поява ролята на двустранните договори на Балканите се засилва за сметка на подписания в Атина през 1934 г. многостранен Балкански пакт. Последиците от това са следните: първо, задълбочава се гръцко-турският съюз, в резултат на което Румъния изпада в изолация в рамките на Балканската антанта; второ, осуетява се прерастването на Балканското съглашение във военнополитически блок.

СПОГОДБА С БАЛКАНСКОТО СЪГЛАШЕНИЕ (31 ЮЛИ 1938)

Мусолини излиза с проект за изграждането на итало-балкански блок въз основа на българо-югославския и итало-югославския договор. Сондажите се правят за по-голяма дискретност в столицата на Албания - Тирана. В блока освен Италия, Югославия и България трябва да участват още Албания и Унгария. Гърция и Турция няма да бъдат канени заради обвързаността им с Англия, а Румъния, тъй като е извън обсега на предполагаемата германска агресия.

Албания първа дава съгласието си за участие в блока. Тя препоръчва в него да бъдат привлечени Гърция и Турция. Без да заявява официалното си становище към проекта, Югославия укрепва приятелството си с Италия. Започва и преговори с Албания за подписването на пакт за приятелство. С италианско посредничество са направени стъпки за подобряване на отношенията с Унгария. Проектът не се реализира.

На 13 май 1938 г. Р. Арас води в София продължителен разговор с цар Борис и Г. Кьосеиванов за подписване на споразумение между България и Балканската антанта за анулиране на военните клаузи на Ньойския договор срещу премахването на демилитаризираните зони по българо-гръцката и българо-турската граница, въведени с Лозанския договор от юли 1923 г. Целта на Турция и Гърция е да се сдобият с възможност да изградят солидни отбранителни линии срещу евентуален опит на Германия да проникне към източната част на Средиземно море.

На 31 май Метаксас, министър-председател на Гърция и министър на външните работи, председателстващ Постоянния съвет на Балканския пакт, връчва на българския пълномощен министър в Атина Д. Шишманов проект за декларация, представен му от Р. Арас. В него се съдържа едно ново условие, предвиждащо поемане на задължение от българска страна за ненападение. Впоследствие преговорите допълнително се усложняват от румънска страна. Румънското правителство настоява към условията за военните клаузи на Ньойския и Лозанския договор да се добави, че страните ще зачитат пакта Бриан-Келог и Лондонските конвенции за определяне на агресора от юли 1933 г. На 31 юли 1938 г. Кьосеиванов и Метаксас подписват в Солун спогодба.

Англия и Франция одобряват Солунската спогодба, сключена между България и Балканския пакт. Германия и Италия също я оценяват положително, тъй като в нея се съдържа тенденции на ревизионизма. СССР не се противопоставя на подготовката, но посреща сдържано нейното подписване.

На 16 август 1938 г. българското външно министерство издава директива № 6. В нея изрично се подчертава, че „със Солунското споразумение България не е поела никакво ново задължение за ненападение, а само потвърждава сключените такива, по които тя е договаряща страна ". По-нататък в директивата се казва, че от това споразумение не значи, че България влиза в Балканското съглашение.

На 29 и 30 септември се провежда Мюнхенската конференция. На нея Англия и Франция се споразумяват с Германия и Италия за сметка на Чехословакия. Чехословашката криза приключва с „мирен изход ", в съответствие с личните предпочитания на цар Борис. След това в България е подета кампания в подкрепа на прокламирания в Мюнхен „национален принцип", т. е. на прокламираната териториална ревизия. В София пред чуждите дипломати цар Борис и Кьосеиванов започват непрекъснато да повтарят, че от България несправедливо са откъснати територии и население, в нарушение на принципа на самоопределение.

Икономическата криза принуждава правителството на Народния блок да предприеме действия за разширяване на стопанските отношения със СССР. В края на 1931 г. българският пълномощен министър в Прага Б. Вазов повдига пред съветския представител А. Аросев въпроса за установяване на търговски отношения между България и Съветския съюз. Аросев обяснява на Вазов, че Съветският съюз няма да сключи с нито една държава търговско съглашение без съще-временно или предварително уреждане на дипломатическите отношения. През лятото на 1933 г., след едногодишно прекъсване, българо-съветският диалог е подновен. Инициативата за това

отново идва от българска страна. Този път обаче мотивите не са само икономически. Като преходна мярка Мушанов предлага да се сключи само търговска спогодба.

На 23 юли 1933 г. съветското правителство отказва българо-съветските отношения да бъдат нормализирани на етапи, като отначало се установят търговски връзки, а след това и дипломатически отношения. Въпреки това правителството на Народния блок се опитва да реализира идеята си за постепенно нормализиране на отношенията със Съветския съюз.

„ХИТЛЕРОВАТА" 1933 Г. И ЗАОБИКАЛЯНЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТ „НЕГАТИВНА ПОЛИТИКА"

По време на управлението на Народния блок в Европа стават важни събития с непосредствено отражение върху международното положение на България. На 30 януари 1933 г. на власт в Германия идва Хитлер. На 7 юни 1933 г. по предложение на Мусолини е парафиран т. нар. Пакт на четирите между Италия, Германия, Англия и Франция с цел разделяне Европа на сфери на влияние. Поради излизането на Германия от Обществото на народите и отказа на френското правителство под натиска на общественото мнение да го ратифицира пактът не се реализира.

Същия месец конференцията по разоръжаването в Женева приема английския план „Макдоналд ", предвиждащ промени във военните клаузи на Версайския мирен договор.

Правителството на Н. Мушанов приветства плана „Макдоналд", защото въз основа на него би могъл да се увеличи численият състав на българската армия.

Третият проект е за изграждане на Черноморски пакт. За да гарантира сигурността си спрямо Италия и със съветско участие, Франция предлага Средиземноморският пакт да бъде продължен в Черно море. Англия се обявява против съветското присъствие в Средиземноморския басейн и от проекта за продължаването на Средиземноморския пакт се ражда идеята за създаване на Черноморски пакт.

На 11 юли 1933 г. българското външно министерство разглежда предложения от Арас проект за създаване на Балканска антанта чрез пактове на България с Югославия, Румъния и Гърция, гарантиращи балканските граници.

НАЧАЛО НА „ЩАСТЛИВОТО" БЪЛГАРО-ЮГОСЛАВСКО РАЗБИРАТЕЛСТВО

В своята програма по отношение на Югославия цар Борис извежда на преден план уреждането на династическия проблем и постигането на разбирателство чрез отстъпване на територии на България и разкриване на български училища и църкви в Македония. Изпълнението на задачата за териториите се основава на създадения от югославския крал прецедент с водените и прекъснати през 1930 г. българо-югославски преговори.

Тогава инициативата на крал Александър не получава развитие, защото в замяна на отстъпването на територии се иска да бъде ликвидирана ВМРО.

През 1933 г., след около 20-годишно прекъсване на връзките на най-високо равнище между София и Белград, двамата монарси се срещат.

На 3 октомври 1933 г. в 16 часа югославският крал пристига с кръстосвача „Дубровник“ в Евксиноград и след 6-часов престой се отправя за Цариград. Разговорът между двамата монарси започва с изказване от цар Борис на безпокойство относно извършените на 26 септември атентати от македонската организация в Гевгели. Крал Александър отговаря, че един истински траен съюз е невъзможен без премахването на ВМРО.

През октомври, като изоставят старата си политика за конфронтиране на българи и сърби, Анкара и Букурещ възприемат срещу опасността от обединението им план за неутрализиране на България в изгода на облагодетелстваните от Ньойския договор балкански държави. Това обаче не удовлетворява напълно Белград.

С цел окончателно да разсее съмненията на югославската страна цар Борис подхваща темата за македонската организация. Той на два пъти подчертава, че ще рискува главата си, но постепенно ще премахне македонския комитет.

Преговорите в Белград са успешни и за българската страна. Цар Борис е успял да отложи за известно време подписването на Балканския пакт и да осигури възможност на Мушановото правителство да противодейства на антибългарските планове на румънската, турската и гръцката дипломация.

БАЛКАНСКИЯТ ПАКТ ОТ 1934 Г. И БЪЛГАРИЯ

Срещата между цар Борис и крал Александър предизвиква широк международен отзвук. От Сен Мориц румънският външен министър Титулеску изразява недоволство от поведението на югославското правителство и не скрива подозренията си, че то работи за присъединяването на България към Малката антанта, а не за формирането на Балкански пакт. В същото време турският външен министър Р. Арас не съумява да прикрие пред Мушанов „мъката си“ от българо-югославските разговори, а гръцкият му колега Максимос спешно планира посещение в Белград, Рим и Париж.

Според ръководителите на френската дипломация българо-югославското сближение застрашава и солидарността на Малката антанта. На 22 януари 1934 г. на Загребската среща на Малката антанта Титулеску и Йевтич се споразумяват четирите балкански държави да подпишат гаранционен пакт, ако цар Борис и Мушанов по време на посещението си в Румъния откажат да се включат в него.

Сред балканските държави се очертават две линии: югославско-турска - да не се бърза, с цел привличането на България в пакта, и румънско-гръцка - за незабавно сключване на Балканския пакт. Решението на българското правителство е: в реч пред Обществото на народите Мушанов да заяви, че България е готова да сключи пактове за ненападение с всички съседни държави при дефиниция за нападателя, изработена от Обществото на народите.

Българските пълномощни министри в балканските държави получават инструкции да продължат воденето на разговори за сключване на двустранни пактове за ненападение, с пропускане на клаузата за нападателя. Съгласно дадените указания тя трябва да бъде допълнително прибавена, след като Обществото на народите я формулира, или да се възприеме принципът Съветът на Обществото на народите да „определя стойността на всеки отделен случай“.

На 4 февруари 1934 г., въпреки английската намеса в полза на България, Максимос, Титулеску, Арас и Йевтич парафират подготвените документи в югославската столица. Същия ден четиримата писмено уведомяват Г. Кьосеиванов в Белград, че с България могат да бъдат подписани пактове за ненападение само въз основа на Лондонската дефиниция за нападателя. На 9 февруари 1934 г. в Атина тържествено е подписан Балканският пакт, състоящ се от три клаузи, пояснителен протокол от девет точки и секретно допълнение.

Балканският пакт е антиревизионистичен. В този си вид Балканският пакт е с подчертана антибългарска насоченост. Четирите държави, членки на пакта, се задължават да си оказват помощ срещу всеки опит на България, самостоятелен или съчетан с действията на небалканска държава, за промяна на несправедливата „настояща подялба на територии“. Пактът не се задейства, ако България запази неутралитет в случай на външна агресия срещу някоя от подписалите го държави, т. е. ако България не се възползва от това за извличане на териториални изгоди.

За да бъде Балканският пакт в съответствие със съветско-турския договор от 1925 г., при подписването му по настояване на Литвинов турският външен министър Р. Арас прави следната декларация: „...Турция няма да позволи да бъде смятана за ангажирана да вземе участие в каквито и да било действия, насочени срещу Съюза на съветските социалистически републики.“ С нея Турция се освобождава от задължение към Румъния, в случай че България подкрепи съ-ветската страна при румънско-съветски конфликт за Бесарабия. Независимо от това участието на Турция в един блок с държави, признаващи границите на Румъния, се преценява в Москва като допълнителна подкрепа от турска страна в мирновременна обстановка на румънските позиции по Бесарабския въпрос.

През март 1934 г. българската дипломация насочва усилията си за осъществяване на пробив в Балканското съглашение чрез подписване на договор за ненападение с Югославия. В началото на май Мушанов обстойно обсъжда този въпрос с Йевтич по време на посещението му в София.

Управлението на Народния блок е опит за реставрация на довоенния многопартиен модел на традиционната демокрация. Той се осъществява в условията на световна икономическа криза и настъпилния след идването на Хитлер на власт в Германия радикален поврат в международните отношения. Четиристранната партийна коалиция не успява да се справи с външнополитическите задачи и България изпада в международна изолация.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗИРАНЕ НА ДОБРУДЖАНСКИЯ ВЪПРОС

Подписаното на 29 септември 1938 г. Мюнхенско съглашение между Англия, Франция, Германия и Италия ликвидира Малката антанта и налага териториална ревизия в Централна Европа. След Мюнхен Германия заграбва Судетската област, а Унгария, в резултат на Виенския арбитраж от 2 ноември 1938 г., получава от Чехословакия Южна Словакия и Подкарпатска.

Проявявайки реализъм, правителството на Г. Кьосеиванов запазва спокойствие и полага усилия за обуздаване на страстите. Без да се отклонява от следваната политика на необвързаност и неутралитет, то предприема дипломатически стъпки за решаване на малцинствения въпрос, като възлага особено големи надежди на Пакта за вечно приятелство с Югославия.

На 30 октомври 1938 г., един ден преди провеждането на планираната среща между Г. Кьосеиванов и М. Стоядинович, председателят на Народното събрание Ст. Мошанов произнася в Русе пред търговско-индустриалната камара реч, в която заявява, че „България ще търси ревизия на договора за мир специално с оглед на своите малцинства в чужбина“. Но това не повлиява отрицателно на българо-югославските отношения, защото и за двете страни е от взаимен интерес да засилват сътрудничеството си при създалата се политическа обстановка на Балканите. На 31 октомври, след разговорите на Кьосеиванов и Стоядинович в Нишка баня, българската и югославската страна излизат с официално комюнике, в което изрично се подчертава Пактът за вечно приятелство от 24 януари 1937 г. и нито веднъж не се споменава за съществуването на Балканското съглашение.

Така формулирано, комюникето отразява съществуването на готовност югославското правителство да пренебрегне Балканския пакт, а България да изостави своите териториални претенции спрямо Югославия. По време на разговорите Кьосеиванов заявява, че няма възражения срещу вземането на Солун от Югославия, ако България получи Дедеагач.

Единствено Съветският съюз заема благосклонна позиция към искането на България за ревизиране на териториалните клаузи на Ньойския договор. На 7 ноември 1938 г. народният комисар на външните работи на СССР М. М. Литвинов изразява учудване по повод запитването на българския пълномощен министър Н. Антонов ще има ли съветско противодействие, ако България постави своите естествени териториални искания.

През ноември 1938 г. българското правителство все още се надява, че е възможно да се създадат предпоставки за удовлетворяване на българските териториални претенции по отношение на Румъния и Гърция посредством изграждането на оста Белград-София-Анкара.

От този момент българското правителство започва да разглежда въпроса за Южна Добруджа като най-възможен за разрешаване. Основание за това то намира в обстоятелството, че Англия и СССР включват уреждането на Добруджанския въпрос в своите планове на Балканите. В края на януари 1939 г. съветското правителство излиза с предложение за изграждане на Черноморски пакт за взаимопомощ, което в условията на развиващата се териториална ревизия в Европа предполага уреждане на българо-румънския спор.

В началото на 1939 г. българското правителство се опитва да се възползва от инициативата на Съветския съюз за изграждане на Черноморски пакт и да осигури признаване на правото върху Южна Добруджа от страна на фашистките държави. За получаване подкрепата на Италия и Германия Рим и Берлин настояват българското правителство да се приобщи към политиката на Оста и да изрази огорчение от Обществото на народите и неговата дейност.

На 26 април българското правителство се възползва от идването на Потемкин в София и проучва от възможно най-добър източник становището на СССР по Добруджанския въпрос.

На път за Анкара от Цариград Потемкин изпраща в Москва възторжен доклад, който започва с думите: „Добруджа, Добруджа, Добруджа, нищо друго не иска България. Сараджоглу се отнася с резерви към така излаганата от съветския дипломат позиция на България. Той изтъква, че българското правителство има претенции и спрямо Гърция, които Турция не може да приеме поради съюзния си договор с нея. Същевременно турският външен министър посочва пред съветския дипломат, че за изграждането на Черноморския пакт е необходимо да се преодолеят две затруднения: първо, да се помири Румъния с България и, второ, Черноморският договор да се съгласува с Балканския пакт.

Гафенку използва предявеното от българския пълномощен министър искане за Западна Тракия, което Англия и Турция категорично отхвърлят, за да отклони претенциите на България към Южна Добруджа. Той посочва, че е излишно Румъния да отстъпва на България Южна Добруджа, след като тя няма да се задоволи с получаването ѝ. Така първият след Мюнхен официален българо-румънски диалог по Добруджанския въпрос завършва с неуспех.

ВЪЗВРЪЩАНЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА - ИСТОРИЧЕСКИ УСПЕХ НА БЪЛГАРСКАТА ДИПЛОМАЦИЯ

На 26 юни 1940 г. съветското правителство с нота изисква от Румъния в срок от 24 часа да върне Бесарабия и Северна Буковина. Съветската акция актуализира въпроса за границите на Румъния с Унгария и България. На следващия ден българският и унгарският пълномощен министър в Берлин настояват пред германското правителство да подкрепи българските и унгарските териториални претенции към Румъния. Германия и Италия съветват българското и унгарското правителство да се въздържат и да не прибегват до военна сила.

На 3 юли германското правителство съзнава, че е невъзможно Румъния да избегне загубата на територии, и призовава крал Карол да започне преговори с България и Унгария.

Очевидният стремеж на Румъния да протака уреждането на въпросите за Трансилвания и Южна Добруджа подтиква Унгария и България към активни действия.

Все с цел да се възползва от благоприятните политически последици, произтичащи от поддържането на привидно добри отношения със СССР, правителството на Филев не

пренебрегва съветското правителство в нито един от етапите на развитието на Добруджанския въпрос. На 2 август Попов нарежда на Стаменов да обясни в Наркоминдела, че срещата с Хитлер и Рибентроп не е предизвикана от българска страна, а е резултат на проявена инициатива от правителството на Райха. Освен това Попов инструктира Стаменов да изрази надежда, че при уреждането на Добруджанския проблем България ще разчита на подкрепата на съветското правителство съгласно направената от Лаврентиев декларация.

Действията на българското и съветското правителство, целящи запазване самостоятелността на България, се увенчават с успех. В края на юли 1940 г., по време на срещата си с Хитлер в Залцбург, Филев и Попов получават уверение за уреждане на Добруджанския въпрос на двустранна основа с Румъния, без да им се поставят политически условия.

На 3-5 август в София се провеждат първите двустранни разговори между българското и румънското правителство. Пристигналият за целта румънски посланик в Белград В. Кьдере предлага пълна размяна на населението и ректификация на българо-румънската граница, като Румъния си запази Силистра и Балчик. Българската страна приема първото искане и категорично се противопоставя на второто. На срещата се решава преговорите за окончателното уреждане на Добруджанския въпрос да се водят в Крайова.

На 19 август преговорите в Крайова по Добруджанския въпрос започват. В края на август и началото на септември разговорите навлизат във фаза на застои. Отказали се от Силистра и Балчик, румънците настояват за получаване на двата вклиняващи се триъгълника, т. е. за коригиране на граничната линия от 1913 г. Особено неотстъпчива е румънската делегация по въпроса за срока на изтеглянето на румънската администрация от Южна Добруджа. След намеса на Германия и Италия преустановените на 2 септември за повече от 48 часа преговори са подновени. На 6-и с. м. крал Карол абдикира и властта преминава в ръцете на маршал Йон Антонеску.

На 7-и новото румънско правителство поописва изработения в Крайова договор за възвръщане на Южна Добруджа към България. Крайовският договор е придружен от приложения - протокол за определяне на границата, спогодба за начина на опразването на Южна Добруджа и завземането ѝ от българските войски, което трябвало да стане между 20 септември и 1 октомври, спогодба относно размяна на българско и румънско население, финансова спогодба и др. На 21 септември българските войски влизат в Южна Добруджа. По този начин България си възвръща отнетата с Букурещкия договор от 1913 г. от Румъния територия, възлизаща на 7696 кв. км.

ВЪНШНА ПОЛИТИКА (1934-1941). ПРИСЪЕДИНЯВАНЕ КЪМ ТРИСТРАННИЯ ПАКТ

Деветнайсетомайският режим наред с всички нововъведения полага и нови ударения върху българската външна политика. Новото правителство установява дипломатически отношения със Съветския съюз и поема курс на сближение с Франция. Жестовите на

българската дипломация не намират очаквания прием във френската столица. Франция не се възползва от възможността да установи влиянието си върху българската политика.

За да не допусне прекомерно засилване на германското влияние в нежелана от нея посока, британската дипломация се стреми да попречи на евентуално насочване на България към Третия райх. С тази цел Англия поощрява сближаването на България с Турция и с Гърция, а и с Балканското съглашение.

От своя страна от есента на 1937 г. Германия се стреми да препятства всяко сближение на България с Балканското съглашение и със западните държави. Едно от основните средства на хитлеристката дипломация за въздействие в тази насока е готовността на Германия да доставя на България оръжия и кредити. При това положение във Форин офис към края на годината се налага становището, че е възможно сближаване на България с Балканското съглашение на основата на договаряне относно отменяне на военните клаузи на Ньойския договор.

На континента съществуват три центъра на сила: английско-френският блок, Германия и СССР и съответно три възможни комбинации между тях. Политиката на Великите сили става извънредно двулична и вероломна. През пролетта и лятото се водят англо-френско-съветски, англо-германски и германско-съветски преговори.

Балканите са един от най-важните пунктове в стратегията на всеки от трите силови центъра. При започването на Втората световна война България обявява неутралитет, но го прави доста късно - едва на 15 септември.

С избухването на Втората световна война въпросът за възвръщането на Южна Добруджа продължава да стои на първо място в българската външнополитическа програма за мирна ревизия.

Българските управници са твърде загрижени за крайния изход от войната и за отражението му в България, което може да бъде съдбоносно. Лично цар Борис не вярва в победата на германците. Огромното предимство, което обаче има Германия в Югоизточна Европа в началния период на войната, тласка България подобно на Унгария, Югославия и Румъния към сближение с фашистките държави.

Подписването на германско-съветския договор внася затопляне и в българско-съветските отношения. Пактът оказва до известна степен възпиращо въздействие върху военната заплаха на българската южна и северна граница. Забелязва се прогрес в развитието на българско-съветските икономически, културни и спортни контакти. Българското правителство обаче внимателно избягва по-тясно сближение със Съветския съюз на политическа основа, дори и когато се предлага подкрепа по въпроса за Южна Добруджа.

В двореца и из върховете на българската дипломация времето на възторзи е кратко. На 27 септември е подписан Тристранният пакт между Германия, Италия и Япония. В средата на следващия месец Фон Рибентроп официално кани България да се присъедини към пакта. Италия отправя същата покана, като я придружава с предложение България да участва и в предстоящото нападение срещу Гърция.

След териториалните загуби на Румъния през лятото и есента на 1940 г. властта е поета от диктатора ген. Й. Антонеску, който обвързва страната с Германия. В Румъния навлиза огромно количество германски войски. Румънските пристанища и летища се превръщат

в германски бази. Съветският съюз иска да има България за своя сфера на влияние, както Румъния е за Райха. В отговор на германското предложение за разделение на света па 26 ноември съветското правителство изпраща свой контрапроект. Една от точките му е, че България се смята за част от съветската зона на сигурност, като между нея и СССР се сключи пакт за взаимна помощ.

Два дни преди това в София пристига главният секретар на съветското външно министерство Аркадий Соболев. Със себе си той носи съветско предложение за сключване на пакт за взаимна помощ между двете страни. Предложението е прието учтиво, но категорично е отхвърлено от българското правителство. Това дава повод на БКП да проведе най-масовата си кампания за натиск върху управляващите среди за цялото си съществуване до 1944 г.

На 25 ноември Г. Димитров по искане на Сталин нарежда на ЦК на БРП в София да се разгърне масова кампания в подкрепа на сключване на пакта. Димитров разкрива и съдържанието на най-примамливите части от съветското предложение. По време на така наречената Соболева акция до ръководните органи са изпратени стотици хиляди писма и подписи в защита на пакта. Има събрания, митинги, протести и какво ли още не. Такава грандиозна заблуда, превърната в масово движение в борба за попадане в политическа зависимост, българската история не познава.

Докато трае Соболевата акция, са се натрупали допълнителни фактори, които утежняват българската съпротива срещу присъединяването към Тристранния пакт. Към пакта вече са се присъединили сателитни на Германия, държави като Унгария, Румъния, Словакия. От друга страна, на Мусолини не му “върви” във войната срещу Гърция.

Хитлер пък не може да си позволи да започне война със СССР, докато в тила му, на Балканите, не настъпи спокойствие. Решението е германски войски да се справят с Гърция. Те трябва да бъдат изпратени от Румъния и задължително да минат през България, и то независимо от това дали тя е или не е съюзник на Германия. Подробностите на това решение са разработени от върховното командване в известния план “Марита”.

Царят е в състояние, близко до паника. Успява да отклони официалното присъединяване към Тристранния пакт, но фактически дава обещание да пусне германските войски в България в началото на март 1941 г. Принципното съгласие за влизането в пакта към указаното време е дадено.

Решението е трудно взето, но за царя е единствено възможното с оглед оцеляването на страната. Ще му се да действа конституционно и със съгласието или поне със знанието на опозицията, но и това е трудно.

На 20 януари 1941 г. на осемчасово заседание на Министерския съвет е обсъден въпросът за присъединяването на България към Оста. Алтернативата за отказ е формулирана във вида: “Можем ли да се противопоставим на евентуално германско преминаване през България?” На този въпрос без пререкания е даден отрицателен отговор.

На 1 март 1941 г. Богдан Филов подписва във Виена протокола за присъединяване на България към Тристранния пакт. Същия ден германските войски преминават Дунав по

посока към Гърция. Българското население посреща чуждите войски без видими прояви на враждебност и дори с радушие. Такава е реакцията и на мнозина участници в Соболевата акция. Разликата за тях е несъществена. И СССР, и Германия са все още приятелски държави.

След 19 май 1934 г. националноосвободителното движение в Македония загубва организирания си характер. Неговите ръководни центрове в България на практика престават да съществуват. Съпротивата срещу официалната югославска политика за сърбизация ляга върху самото население. След 19 май 1934 г. в България са разтурени и добруджанските емигрантски организации. Легалното и нелегалното движение в Добруджа продължават да съществуват, но са разкъсвани от остри вътрешни борби и изпадат в криза.

Народнофронтовската линия на Коминтерна се вписва в политиката на Съветския съюз за колективна сигурност. Поради това ИККИ задължава ДРО да заеме категорично антиревизионистична позиция. В крайните левичарски оценки българската политика за мирно възвръщане на Южна Добруджа се квалифицира като “шовинистична”, “фашистка” и др. подобни. Антинационалната политика на ДРО внася объркване сред привържениците ѝ сред добруджанското население, а организационната и идейно-политическата криза в самата организация се задълбочава. През 1939-1940 г. организацията съществува в условия на фактическа самоликвидация.

Как реагират великите сили и балканските държави на българското присъединяване към Тристранния пакт?

Най-бурна е реакцията на Англия. Първоначално английските дипломатически среди се опитват да прикрият провала на своята политика на Балканите, като омаловажат присъединяването на България към пакта.

Но наред с това те незабавно решават да скъсат отношенията си с България.

На 2 март Рендел посещава царя и още веднъж заплашва с война и бомбардировки.

На 5 март той прави официална визита на Филов и му съобщава, че Англия оттегля своята дипломатическа мисия от София, като едновременно с това протестира пред българското правителство, че е закрило легациите на Полша, Белгия и Холандия.

Драматичните постъпки на Рендел в София и заплахите на английското правителство обаче изчерпват цялата реакция на Великобритания. Англия не може да осъществи своите намерения и заплахи, защото в началото на 1941 г. не е подготвена за военни действия на Балканите, където има не повече от 20-хилядна армия.

Югославия не прави нито един жест срещу германското настаняване на Балкана. Напротив, югославското правителство до подписването на Тристранния пакт от страна на България усилено се готви за същата стъпка.

САЩ, съобразявайки се очевидно с английското положение в този район, не предприемат нищо сериозно. Те дори не скъсват дипломатическите отношения с

България. На 2 март държавният секретар на САЩ само заявява, че ако присъединяването на България към пакта се последва от присъствието на германски войски в България, българските авоари в САЩ ще бъдат блокирани.

Присъединяването на България към Тристранния пакт предизвиква по-живи контакти между българското и съветското правителство.

Стаменов предава съобщението за пакта още същия ден. От съветска страна не получава никакъв отговор или коментар. Добро впечатление само прави неговото уверение, че България няма да напада нито Турция, нито Гърция.

Втората световна война и външната политика на България

При новата обстановка на Балканите, би трябвало да се очаква, че съседите на България ще покажат по-голяма готовност за изграждане на необходимата солидарност в защита на общите интереси. Те обаче предпочетоха да флиртуват по отделно с Райха, улеснявайки германското проникване на Балканите.

В навечерието и по време на войната, в българската външна политика има един вариант да се опази политическия и социален живот от влиянието на нацистко-фашистката идеология, паралелно със спиране на проникването на съветския болшевизъм. В съгласие с тази политика имаше едно фактическо, макар и формално неизразено, единомислие между демократичните политически партии в страната. Тази политика обаче бе в пълно разногласие с Българската комунистическа партия, чиято цел бе да обсеби властта, за да подчини България на съветското всестранно политическо и идейно господство.

За успешното провеждане на българската външна политика по време на войната, от особено значение бяха приятелските добросъседски отношения с Турция. През Първата световна война Турция и България бяха активно на страната на Централните сили. През Втората световна война стратегията на българската дипломация беше различна. Като допълнение на българо-югославската спогодба, правителството направи усилия да заякчи и българо-турското приятелство, като уточни взаимните интереси за избягване пряко участие във военните действия. Още в ранните години след първата световна война Ал. Стамболийски показва приятелските си чувства към усилията на Кемал Ататюрк да обнови турската държава след като разкъса Севърския мирен договор.

На конференцията за Проливите, състояла се в Монтьо на 20.1.1936 г., България подкрепи становището на Турция и на СССР за милитаризирането и укрепването на Проливите и забрана на военни кораби на която и да е страна да преминават през тях. През 1938-40 г. Турция се опита да посредничи между България, Гърция и Румъния за една ревизия на общите им граници, като първа крачка за постигане на общ балкански блок под покровителството на Англия и Франция. България, използвайки необвързаността си и липсата на териториални спорове с Турция, потърси двустранно разбирателство с последната за взаимодействие при усложнение обстановката на Балканите. На 17 февруари 1941 г. бе оповестена българо-турската декларация за "ненакърним мир и искрено и вечно приятелство". Текстът е идентичен с този на

българо-югославския договор. Така Турция умело се изплъзна от една намеса в полза на Гърция при предстоящото нападение на германските войски. България, от своя страна, имаше нов аргумент за нейното неучастие.

Българо-турската декларация създаде преграда за какъвто и да било германски план за придвижване през България към Проливите и Близкия изток. Може би и затова английският печат се изказа благоприятно за декларацията. Когато германските войски прекосиха България по посока на Гърция, Турция остана пасивна и продължи своите доставки за Германия.

С тези мисли навлизаме в периода на Втората световна война.

Противно на Унгария и Румъния през есента на 1940 г. България и Югославия отказаха да се присъединят към Тристранния пакт. Те решиха да изчакат и видят как ще завърши италианското нападение срещу Гърция и дали Германия ще бъде принудена да се притече на помощ на своя съюзник. България отхвърли италианското предложение за помощ, като нападне Гърция и си присъедини Западна Тракия. С това свое поведение тя освободи 13 гръцки дивизии от българо-гръцката граница, позволи тяхното прехвърляне срещу Италия. В резултат италианското нападение бе спряно.

От друга страна, България следеше ревниво преговорите на Югославия с Третия райх за присъединяване към Тристранния пакт. Тя се успокои когато разбра, че и Югославия ще се присъедини към него. Промяната в състоянието на нещата не бе предизвикана от България. Напротив, България реши да изчака подписването на Тристранния пакт, до момента когато Германия окончателно реши да премине през българската територия. Присъединението на Югославия към пакта, три седмици по-късно, потвърди правилния подход на българското правителство към развиващите се събития на Балканите. Спокойствието в София обаче не трая дълго. Военният преврат на генерал Симович обезсили югославското участие в пакта. От съюзник Белград стана неприятел на Германия. Осуети се и българо-югославското сътрудничество, тъй като Югославия престана да съществува като държава.

През 1944 г. когато се виждаше какъв ще бъде изходът на войната, българо-турската декларация за ненарушаване мира между двете страни бе отново потвърдена против желанието на Германия.

Дипломатия, подвластна на Берлин

Войната със САЩ и Великобритания не само съкращава възможностите на софийския кабинет да лавира, но и разширява международната изолация на страната. Швейцарските легации поемат защитата на българските интереси в САЩ, Великобритания, Нова Зеландия, Канада и Египет. В рамките на Тристранния пакт обаче България получава нови дипломатически партньори. Българското правителство признава официално Независимата хърватска държава (НХД) на 19 април 1941 г.

Международноправният статус е определен не от общовалидните правила, а според нормите, написани от създателите на Тристранния пакт. Така със сключените на 18 май „Римски договори“ Хърватско е удостоено с крал, титла, дадена на италианския принц Аймоне, дук ди Сполето.

От средата на 1941 до началото на 1943 г. диалогът между София и Рим е обременен с недоразумения и дори конфликти около демаркационната линия между България и Албания в Западна Македония. Едва на 29 март 1943 г. в Тирана е подписана спогодба за демаркационната линия между България и Албания. Постигнато е съгласие повторното заемане на разграничителната линия да се извърши до 15 април. България получава някои гранични отстъпки южно от Охрид.

След италианската капитулация българските войски остават в районите, определени от подписаната българо-италианска спогодба. Неприятностите около очертаната българска граница не изострят прекалено отношенията между Италия и България. Италианското високомерие и подозрителността на римската върхушка, че българите отстояват предимно претенциите на Берлин, се съчетава епизодично с жестове на добронамереност (и от двете страни), но под строгия германски контрол. На 7 октомври 1942 г. е подписан българо-италиански договор за икономическо сътрудничество, който поради бягството на Италия от Оста не влиза в сила.

С взаимно недоверие и с постоянство в усилията да се получи повече от „съюза“ с Германия са белязани отношенията между България и Румъния. В Букурещ недоволстват от териториалното облагодетелстване на южната румънска съседка, и то без да дава съществен принос в борбата срещу съветската държава. Иван Попов заявява пред парламентарната комисия по външните работи на 7 септември 1941 г., че българо-румънските отношения „са напълно нормални и приятелски, без да са сърдечни“.

Правителствените екипи в София и Будапеща действително желаят по-тясно сътрудничество, и то главно за да отстояват заедно интересите си пред Румъния. Такава е основната цел на взаимните посещения, които смушават румънското правителство. С особено недоволство то посреща посещението на Б. Филов в Будапеща през октомври 1941 г. Официалният повод за визитата е сключването на културна спогодба. И все пак по време на разговорите в унгарската столица действително е поставен въпросът за споразумение между Италия, Унгария и България, което „единствено“ можело да гарантира спокойствието в Югоизтока.

Очевидно отново в борбата за надмощие между Германия и Италия се експлоатират териториалните аспирации на сателитите, за да се влияе върху техните външнополитически отношения. Но проектираното сближение между България и Унгария под егидата на Италия не среща одобрението на Берлин. На София е отредена друга роля - да неутрализира италианските комбинации, застрашаващи геополитическите амбиции на Райха в региона.

В кроежите на сателитните държави за създаване на групировки за защита на специфичните регионални интереси българските управляващи се стремят да останат по възможност неутрални. Другото им предпочитание е да подпомагат германската

политика по отношение на онази страна, от която могат да получат някаква поддръжка за собствените си намерения.

Политиката на противопоставяне, практикувана от Берлин, продължава да се прилага и в отношенията на София с новосформирания гръцки кабинет начело с Цолакоглу. Целта на германското правителство, въпреки наложения окупационен режим, е да създаде и тук известна атмосфера на сътрудничество с гръцките власти. Ето защо концесиите в полза на България са половинчати и не задоволяват правителствените среди. Принадлежността на Гръцка Македония и Солун остава въпреки настояванията на царя неуредена. Това положение отслабва пропагандната теза на кабинета, че ползата от сътрудничеството с Германия са териториалните придобивки. За Берлин обаче е важно да се стабилизира положението в Гърция. В името на тази цел германското правителство настоява България да отдели от житните си запаси в помощ на гла-дуващото гръцко население.

Отношенията на България с другите второстепенни съюзници на Райха определено доказват желанието на българските управляващи кръгове да имат влияние при уреждането на балканските проблеми. В издадената политическа карта на „Дунавското пространство“, валидна за април 1942 г., областите в Македония и Тракия, присъединени към България, са означени „под българско административно управление“, а границите са показани като временни. В регулирането на отношенията със съюзниците си берлинското ръководство изхожда преди всичко от задачите при воденето на войната със СССР. За българските политици тази стартова позиция за измерване на сътрудничеството е неблагоприятна. Отношенията с Турция по своята относителна самостоятелност съдържат един от основните елементи, върху който е изградена българската външнополитическа програма.

Демонстрациите на благоразположение към Турция не изключват и прояви на предпазливост от германска страна. Затова очакваното изтегляне на българските дивизии от турската граница след края на военните действия в Гърция не се осъществява. Заповядано е да се почака, за да се види дали със своето поведение Турция ще заслужи подобен приятелски жест. Заедно с това, за да се спечели турската благосклонност предвид скорошната германска инвазия в СССР, германското ръководство прави някои отстъпки на турското правителство, които засягат сериозно българските териториални аспирации. Българското правителство е принудено да се примири. Притиснато от необходимостта да се съобразява с германските изисквания, българското правителство не се осмелява да постави твърдо въпроса за демобилизацията. Поради недоволството на Анкара обаче кабинетът прави нови постъпки в Берлин. В действителност редуцирането на дивизиите, охраняващи югоизточната граница, започва постепенно и незабелязано от края на същия месец.

Временното спиране на демобилизацията е съобразено с желанието да се подсилят някои придобивки за България. В резултат е постигнато компромисно разрешение - линията Питион-Дедеагач остава германско притежание с български персонал за експлоатация. Свиленград е превърнат в разменна станция.

Почти през цялата 1942 г. българското правителство, въпреки следваната политика на добросъседство с Турция, се стреми да уреди благоприятно въпроса за демаркационната линия. Направляваната от Берлин българска политика спрямо Турция обслужва благоприятното изпълнение на хитлеристките военнополитически планове. Двустранните българо-турски връзки са, общо взето, скромни, но не без значение за бъдещите отношения, които все по-категорично се поставят в зависимост от военните успехи на воюващите коалиции.

Известна утеха създава фактът, че поне войната със САЩ остава привилегия на по-дребния хитлеристки съюзник. Вашингтон все още се въздържа да реагира. Държавният департамент все още няма изградена позиция.

В меморандум от 26 февруари 1942 г. Отделът за Европа претегля положителните и отрицателните последствия, ако САЩ обявят война на България, Румъния и Унгария. Към по-положителния баланс е поставено предполагаемото укрепване на антихитлеристкия фронт чрез дискредитиране на вражеската пропаганда за „символичната война“ на сателитите. Добре защитени са и възраженията в анализа. Оправдателният аргумент се търси в отговора на въпроса щеше ли обявената война да елиминира участието на Румъния и Унгария в пролетната кампания на Източния фронт. Той обаче е отрицателен. Предполага се, че при съществуващите условия двете страни ще саботират военното сътрудничество с Германия, извинявайки се с вътрешни затруднения и с риска от конфликт за притежанието на Трансилвания.

Мотивите „за“ и „против“ обявяване война на България, Румъния и Унгария представляват едно откровение за тревогите на американската администрация около политическата съдба на Европейския югоизток. Главният източник на несигурност за бъдещето на този регион вашингтонските експерти виждат в намеренията на Съветския съюз. Забелязано е и нарастването на симпатиите към СССР, обстоятелство, което потискало страха от болшевиизма.

На 28 февруари 1942 г. С. Уелс телеграфира на американския посланик в Анкара становището на Белия дом - Румъния, Унгария и България „са били принудени“ да обявят война на САЩ след „подстрекателството на други сили“ и против волята на мнозинството в тези страни; ето защо Конгресът не им е обявил война, нито президентът е издал прокламация. В продължението на инструкцията се иска посланикът Стейнхарт да проучи дали турското правителство би се съгласило да съобщи неофициално на споменатите държави, че САЩ възнамеряват да им обявят война, тъй като те продължават активно да сътрудничат с Оста.

Турското правителство отказва да поеме ролята на посредник. Държавният департамент пренасочва молбата към Берн. На 8 април К. Хъл е уведомен, че обръщението е връчено на българското Министерство на външните работи на 7-и с. м. в 11,00 ч и е прието без коментари. На същата дата и в същия час то е доставено в Букурещ и Будапеща. В София предпочитат да не отговарят. Мълчанието на българите и унгарците и извинението на румънците не променят съществено становището на американската администрация. Държавният департамент продължава да прави публични изявления, че ще бъде обявена

война на тези държави само ако те действително оказват „материална и ефективна помощ " на Германия.

Вероятно в резултат и на съветските възражения на 2 юни Рузвелт препоръчва на Конгреса да бъде обявена война на България, Румъния и Унгария. В общата си оценка президентът подчертава, че трите правителства са действали не по собствена инициатива, а като „оръдие" на Хитлер. На 5 юни Конгресът одобрява съвместна резолюция, с която актът се потвърждава.

В списъка на намиращите се в положение на война с България през 1942 г. са Австралия (6 януари) и Люксембург (8 септември); на 5 януари Египет прекъсва дипломатическите си отношения.

През месеците, предхождащи закъснелия военен отговор на вашингтонската администрация, Швейцария вече изпълнява ангажиментите по протекцията на американските и българските интереси. Държавният департамент е този, който поставя условията: финансови сделки за сметка на Германия, Италия и България се допускат само след специално разрешение на американските власти; забранява се употребата на блокираните авоари на неприятелските държави за техни разходи в Америка; не се допуска и прехвърлянето на тези сметки към съществуващите банкови суми; обещава се, че ще бъде улеснено взаимноизгодно извършването на преводи, за да се натрупат фондове за тези сметки. Политическият департамент на Швейцария връчва американската нота на българската легация в Берн, за да бъде запознат Министерският съвет. Свободното движение на сметките продължава до 31 май 1942 г., когато е задължително да се декларира цялото движимо и недвижимо имущество на гражданите на „неприятелските държави ", мярка, вписана в Закона за надзор върху имуществата на поданиците на неприятелските държави.

През 1942 г., в рамките на българо-американския дипломатически диалог, усложняван често от германското външно министерство, е преразгледан и въпросът за репатрирането на желаещите да напуснат България американци. Даденото разрешение за излизане от страната е съобразено с реципрочния акт на Държавния департамент, ускорил заминаването на българския легационен персонал за Лисабон (на 7 май 1942).

Закриването на американските образователни центрове в България е последният етап в директните взаимоотношения със САЩ. Така „ последният мост между България и Америка ", който управляващите искат да запазят по-дълго здрав, е разрушен по заповед на Берлин. В своя отчет до департамента Бляк изрично отбелязва, че голяма част от българската общественост е посрещнала и обявяването на война на САЩ, и закриването на колежа „с изключително неодобрение".

Дипломатическите уволнения и преназначавания предизвикват много по-малко напрежение в Министерския съвет, отколкото директното прилагане на берлинските изисквания за прекратяване на българо-съветските дипломатически отношения. Цар Борис отхвърля едно такова предложение на Рибентроп, направено на 25 март 1942 г. Тогава той успява да се измъкне. Молбата на царя засега да не се повдига този въпрос

Рибентроп посреща с подчертано неудоволствие и предупреждава, че ще го постави на обсъждане отново. На 22 май 1942 г. германският външен министър осъществява отчасти своя замисъл. Чрез държавния подсекретар Вьорман той „препоръчва“ да се закрие съветското консулство във Варна. Предложението е прието и осъществено с надеждата, че това ще задоволи донякъде амбициите на Рибентроп и ще смекчи неблагоприятното впечатление от неучастието на българската армия в „източния поход“.

С лансирания замисъл за изпращането на доброволчески полк на Източния фронт започва поредната дипломатическа офанзива на Берлин, преследваща пълното впримчване на успяващия да се изплъзне от поемането на сериозни рискове за короната си български монарх. Телеграмата на Бекерле от 15 декември 1942 г. може да се тълкува ако не като откровено несъгласие с провеждането на подобна операция, то поне като повод за сериозни размишления относно необходимостта и целесъобразността тя да бъде въобще осъществена. Фюрерът се съгласява, че най-подходящото предназначение на българската армия е „да респектира Турция“. Пропада и алтернативният проект, измислен на Вилхелмщрасе в края на декември 1942 г. - формирането на български легион за Африканския фронт.

Между вътрешни съображения и външни изисквания

Семената на Втората световна война бяха посети от безумието на победителите в Първата, които чрез Версайския диктат дадоха израз на егоизъм и отмъстителност, но и на предвидливост. Облагодетелстввайки себе си, наказвайки и унижавайки победените с надежда да увековечат придобивките си, те създадоха предпоставки за нови противоречия и конфликти, за нови жертви и разрушения.

В хода на войната българската политика премина през четири етапа: неутралитет, участие във войната като съюзница на хитлерова Германия, неутралитет, участие във войната на страната на антихитлеристката коалиция.

На 15 септември 1939 г. българското правителство обяви неутралитет с нарастваща германска насоченост. Ревизионизмът ѝ не бе нито агресивен, нито реваншистки. Той изразяваше воля да не се отстъпва от справедливите национални претенции, за чието реализиране се разчиташе само на мирния път. Политиката на неутралитет регистрира най-голямото си постижение чрез българо-румънската спогодба, сключена в Крайова за освобождението на Южна Добруджа.

Съветският съюз не можеше да остане безучастен пред военното преобладание на Третия райх в регион, смятан за зона на неговата сигурност. През ноември 1940 г. ръководителят на правителството Вячеслав Молотов уведоми Хитлер, че ще предложи пакт на България, за която смята, че заедно с Проливите влиза в съветската сфера на интереси. Хитлер даде да се разбере, че не вярва на съгласие от българска страна.

Веднага след завръщането на Молотов от Берлин съветското правителство предприе спешни, но обречени ходове, за да осуети попадането на България под пълен германски контрол. На България се обещаваха подкрепа за териториалните ѝ искания, специално за линията Мидия-Енос, за Източна и Западна Тракия, вкл. Дедеагач, Одрин, Драма и Кавала. В случая се пренебрегваше важно обстоятелство: българската политика се предпазваше от всякакво предизвикателство към Турция, а най-малко в Москва би търсила опора срещу агресивни турски намерения и за националните аспирации. Никакви териториални претенции спрямо Турция не се предявяваха. А дори претенциите спрямо Гърция не се свързваха с война и с едностранна външна подкрепа. Стряскаше искането за съветски бази по българското Черноморие, което България в никакъв случай доброволно не би приела още повече след примера с прибалтийските републики.

В крайна сметка както предложението, така и акцията имаха обратен ефект. Сред управляващите бе затвърдено убеждението, че срещу съветската намеса могат да се опрат само на Германия. Българското правителство започна преговори за присъединяване към Тристранния пакт. Съветските власти реагираха срещу германското проникване и господство в България, но отбягваха крайни постъпки, които биха изострили не навреме отношенията с Райха.

През пролетта на 1944 г. Червената армия излизаше от държавната територия на СССР. Скоро щеше да се озове на Дунава. Отношенията със СССР придобиха първостепенно значение не толкова с оглед преориентацията във външната политика, която изглеждаше за почти всички наложителна, колкото с оглед следвоенното развитие на страната. Правителството на Иван Багрянов, назначено на 1 юни 1944 г., направи първи опит за преориентация и то в отговор на съветската дипломатическа активност от началото на 1944 г. Задачите бяха: отдръпване от съюза с Германия постепенно, за да се избегнат нейните контрадействия, регулиране на отношенията със СССР, като се осуети установяване на влиянието му, подписване на примирие със западните съюзници, които трябваше да предоставят новата външна подкрепа за режима.

Само няколко дни след правителствената промяна в България бе открит вторият фронт, което за България означаваше, че „балканският вариант“ е напълно изоставен, че не само освободени-ето на Балканите, но и следвоенната им участ са предоставени на Съветския съюз.

Единственото на което се разчита, бе да се прекрати състоянието на война със западните съюзници преди Червената армия да е стигнала Дунава. Навлизането ѝ тогава ще е лишено от повод, още повече че то не би било свързано с нуждите на войната - може да преследва само политически цели с оглед следвоенно уреждане на Европа. През втората половина на август Вермахтът се изтегляше от Балканите. Българското правителство можеше да се осланя само на себе си. Примирието с англо-американците би лишило съветското командване от повод за интервенция, спрямо която България би реагирала в съответствие с познатото вече становище да не се воюва с войска на велика сила. До военните части е изпратена заповед да не се оказва съпротива на съветски войски, пожелали да преминат границата. Преговорите за примирие се затягат. Предпочита се преориентация към Запад, ала и преориентацията към Изток не би влязла в разрез с договореността между съюзниците.

С излизането на Румъния от войната Червената армия се оказа на Дунава много по-рано от предвижданото. Съветските дипломати се оттеглиха от водените в Лондон разговори за условията за българската капитулация, което свидетелстваше за готвена самостоятелна, несъгласувана със съюзниците акция. Нито вътрешно, нито международно вече бе възможно да се извърши промяната чрез тези, които бяха свързани със съюза с Германия. Правителството на Багрянов падна. Регентите бяха принудени да поверят управлението на буржоазната опозиция. Тъкмо на нейното правителство СССР обяви война. То побърза да скъса с Райха и да му обяви война. Но правителството бе обречено. През нощта на 8 срещу 9 септември 1944 г. властта бе заета от Отечествения фронт. Вътрешният режим влезе в съответствие със съотношението на силите в антихитлеристката коалиция.

* * *

Без да се отказва от справедливите национални тежнения, България се надяваше на справедлива мирна ревизия - в споразумение със съседите и при одобрението на великите сили. Надеждите се оправдаха само при освободението на Южна Добруджа, постигнато - преди България да е напуснала неутралитета - чрез пряко българо-румънско споразумение и одобрено от всички велики сили — воюващи от двата блока и неутрални. Поради това не се посегна на него след края на войната - една от малкото териториални промени извършени в хода ѝ. Бе предвидено да не се оказва съпротива на войска на велика сила и да не се допуснат военни действия на българска територия. В това отношение се постигнаха резултати. При влизането в Тристранния пакт германските войски свободно минаха границата като съюзници. При преориентацията към антифашистката коалиция, Червената армия прекоси без бой българската територия. За сметка на това трябваше да поеме окупационни функции в съседна Сърбия. Съображението бе да се освободят германски войски за Източния фронт, за където България не изпрати дори доброволци. Тя не само не се включи в агресията на Изток, но и съхрани дипломатическите отношения със СССР. В това отношение политиката кореспондираше с чувствата на народа. В крайна сметка България не само не допусна война на българска територия, но и сама не участва във военни действия срещу антихитлеристката коалиция. Единственото ѝ участие във военни действия през Втората световна война бе след 9 септември 1944 г. срещу Вермахта на страната на Червената армия.

Развързката

Военната и политическа подкрепа на Третия райх бе главната външна опора на диктатурата в България. През лятото на 1944 г. хитлеристите и на себе си вече не можеха

да помогнат. А това поставяше под въпрос не само провеждания курс на управление, но и съдбата на България. Прохитлеристката „ултра“ се съпротивляваше срещу „измяната“ и „предателството“ спрямо Райха. Ала управляващите вече си даваха сметка, че лоялността към съюзника е равностепенна на самоубийство.

Разграничението, което регентът прави, разкрива растящото убеждение, че в условията на бързо настъпление на Червената армия основният проблем, поставян от кризата в страната, не е в отношението: диктатура-демокрация, Тристранният пакт-антифашистката коалиция, а в противоречието между двете тенденции, изпъкнали ярко през войната: възстановяване на конституционния режим с опора в западните демокрации или радикално обществено-икономическо преустройство според съветския модел и с опора в Москва.

Такъв кабинет състави на 2 септември 1944 г. един от водачите на БЗНС Константин Муравиев. Бяха оставени незаети министерства с оглед привличане и на представители на Отечествения фронт, в който влизаха комунисти, пладненци, звенари и социалдемократи. Преговорите за общ кабинет до 2 септември не се увенчаха с успех, но Муравиев държеше да се знае, че не смята въпросът за приключен. Още повече че Отечественият фронт представляваше русофилската тенденция в българското общество, която се засилваше с очертаващата се роля на СССР в Балканите след войната. Ала лявата коалиция, в очакване на съветското навлизане, се ориентираше към самостоятелно завземане на властта.

Легалната опозиция включваше партии, които бяха привърженици на парламентарната демокрация, основана върху Търновската конституция и на каузата на западните демокрации във войната. Те се противопоставяха на диктатурата, на съюза с Германия, осъдиха присъединяването към Тристранния пакт и обявената война на Англия и САЩ.

Правителствената декларация от 4 септември обяви обезсилването на Тристранния пакт и решимост за денонсиране на Антикоминтерновския пакт. Одобряваха се предприетите вече стъпки за прекратяване състоянието на война с Англия и САЩ и се обещаваха ускоряване на преговорите с тях. Провъзгласяваше се воля за приятелски отношения с всички свободни и съседни народи като на първо място се поставяха приятелството и доверието спрямо СССР. Така декларацията скъсваше съюза с хитлеристка Германия, а външната политика се преориентираше към антифашистката коалиция. В най-важния си пункт обаче тя не отиваше по-далеч от Багряновата политика: неутралитет спрямо съветско-германската война, примирие с англоамериканците. И от след като бе известно, че Съветският съюз смята неутралитета за недостатъчен и се отнася с недоверие към водените без негово участие преговори в Кайро.

Като потвърждаваше неутралитета и прекратяваше съюзните отношения с Германия, Муравиев съзнаваше, че следва скъсването и войната. На 5 септември в 15 часа след обед бе открито заседание на Министерския съвет за да се обсъди и реши въпросът за понататъшните отношения с Германия. Докато заседанието траеше, българският пълномощен министър в Москва Стаменов бе поканен в Наркоминдела (външното министерство). Тук му връчиха нота, в която с аргумента, че и новото правителство не отхвърля прогерманската политика, се скъсваха дипломатическите отношения с България и й се обявяваше война. Аргументът не бе точен - с нищо не можеше да се докаже обвинението за прогерманска политика. Но правителството в известен смисъл

само даде търсените основания като се задоволи на първо време с потвърждаване на неутралитета, който никои не бе признал.

На 3 септември управляващият съветската легация поиска категоричен отговор с „да“ или „не“ на следните въпроси: 1. Решено ли е правителството да интернира всички германски плавателни съдове и ще даде ли на Съветския съюз списък на тези съдове с точно обозначение на големина, вид и пр. 2. Същото и за германската авиация, колко апарати са интернирани, обезоръжени и др. 3. Също за екипажа на изброените в т. 1 и 2 плавателни съдове и самолети. На първите два въпроса резолюцията на Муравиев като външен министър е „да“, на третия — „да“, с условие „за тези, които са дошли от Румъния“.

Но правителството не бе в състояние, независимо от желанието си, да осигури даже безусловното изпълнение на изискванията по неутралитета. Решение за скъсване на дипломатическите отношения с Райха се взе на заседание на Министерския съвет на 5 септември. Тукати бе призван съветският дипломатически представител. Бе поискано примирие, като му бе съобщено, че скъсването с Германия е вече решено и се обявява обявяването на война.

В същото време се проваляха и преговорите в Кайро. Те бяха започнати на 1 септември. Прекъснаха се веднага понеже се получи новината за оставката на Багряновото правителство. След 2 септември Мошанов предупреди София, че въпреки новото правителство, съставено от искрени демократи и горещи приятели на съюзниците „условията на примирието ще са строги и ще нанесат тежък удар на приятелите на двете велики съюзни страни в България“. На 5 септември той получи пълномощие от новото правителство да продължи преговорите и подпише примирието. Но английският делегат оповести, че при новата обстановка - обявената война от СССР преговорите се прекратяват и ще се възобновят със съветско участие. Най-належащата, единствената може би задача стана урегулирането на отношенията със Съветския съюз. На 6 септември се обяви скъсване на дипломатическите отношения с държавите, които влизаха в хитлерофашистката коалиция. В съответствие с постановката, възприета още в навечерието на войната, на войсковите началници бе наредено да не се съпротивляват на съветските войски ако пожелаят да минат границата, а да им се оказва съдействие. Същият ден Министерският съвет взе решение за обявяване на война на Германия, което „поради съображения от военен характер“ влезе в сила на 8 септември в 18 ч.

Категоричните действия на правителството бяха позакъснели за да подобрят външното му положение. То си остана международно изолирано. Малка България скъса с довчерашните си съюзници без да има каквато и да е сигурност от довчерашните противници. Тя се оказа в положение на война кажи-речи с целия свят: след като бе обявила война на държавите от антихитлеристката коалиция трябваше да вземе решение за война и с държавите от хитлеристката. Англия и САЩ, към които управляващите партии бяха искрено ориентирани и на чиято благосклонност се надяваха, показваха въздържаност, загрижени преди всичко за отношенията си с Москва и да не раздразнят съюзниците си на Балканите. България мълчаливо се предоставяше на съветското влияние. А съветското ръководство бе готово за военни операции отвъд Дунава. На 8 септември Червената армия пресече добруджанската граница. Правителството веднага се разпореда войските да улесняват всячески придвижването ѝ. Съветските командири

бяха изненадани, че за първи път на чужда земя ги посрещат възторжени човешки маси и армия напълно благосклонна. Всички условия предявени от Москва се приемаха. На молбата на българското правителство се отговори с прекратяване на състоянието на война и съгласие за преговори за примирие. Междувременно в София Отечественият фронт пристъпи към действие. Правителството на Муравиев бе свалено. Новото правителство начело с Кимон Георгиев се състоеше от партиите, участващи в лявата опозиционна групировка.

9 септември 1944 г. привеждаше режима и управлението на България в съответствие с извършващата се подялба в Европа. Отечественофронтовската власт установена като демократична, основана върху Търновската конституция, постепенно еволюира, заедно с еволюцията в отношенията между съюзниците, във власт от съветски тип, или както официално се казваше - своеобразна форма на пролетарската диктатура. Докато правителството на Муравиев се въодушевяваше от идеята за възстановяване на конституционния режим, 9 септември бе провъзгласен за начало на българската социалистическа революция. Независимо от съотношението на вътрешните сили, отстояващи единия или другия път на следвоенното национално развитие, решаващ се оказва външният фактор, съотношението на силите на международната арена и доминиращата роля, поета от СССР в тази част на Европа и специално в България.